

Utgör GATS ett hot mot folkbiblioteket? En idé- och ideologianalys av den svenska debatten

Simon Parsmo

© **Simon Parsmo**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren.

Svensk titel: Utgör GATS ett hot mot folkbiblioteket? En idé- och ideologianalys av den svenska debatten.

Engelsk titel: Does GATS constitute a threat to the public library? An idea- and ideology analysis of the Swedish debate.

Författare: Simon Parsmo

Kollegium: 1

Färdigställt: 2004

Handledare: Angela Zetterlund

Abstract: In 1995, the World Trade Organization (WTO) was established. Today WTO has nearly 150 member countries, accounting for over 97 percent of the world trade. WTO has a number of agreements and one of them is the General Agreement on Trade in Services (GATS). GATS control the service sector, and the public library is a small part of this sector. The purpose of this study is to examine the Swedish debate about GATS´ s possibility to affect the public library. In this study the debaters and the content of the debate are introduced. The majority of the debaters (the critics) consider that GATS is a threat to the public libraries but a minority of the debaters (the advocates) claim that there is no such threat. The critics mean that there is a risk that GATS is leads to privatisation of the public library and if that happens, the democratic function of the library will be destroyed. The advocates are convinced that publicly provided services aren´t included in the agreement and that means that the library isn´t going to be affected. In this study I also analyse which ideology the debaters consider to be behind GATS. The critics connect GATS with neo-liberalism while the advocates connect the agreement with reform socialism. In the discussion chapter the relationship between neo-liberalism and the ideological identity of the public library is examined.

Nyckelord: folkbibliotek, GATS, demokrati, nyliberalism, folkbibliotekets ideologiska identitet, WTO, debatt, idé- och ideologianalys

1 INLEDNING	4
1.1 HISTORISK BAKGRUND	4
1.1.1 WTO och GATS	5
WTO: s förhistoria.....	5
WTO: s funktion och organisation.....	6
WTO: s avtal.....	6
GATS	7
1.1.2 Folkbibliotekets ideologiska identitet och kontextuella villkor.....	8
Folkbibliotekets ideologiska identitet.....	9
Globalisering – en utmaning för kulturpolitik och folkbibliotek	11
1.2 PROBLEMOMRÅDE.....	12
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	13
1.4 AVGRÄNSNING	13
1.5 TIDIGARE FORSKNING.....	14
2 METOD	18
2.1 DATAINSAMLING OCH URVAL.....	18
2.2 INNEHÅLLSLIG IDÉANALYS	19
3 DEBATTÖR- OCH DEBATTINNEHÅLLS PRESENTATION	20
3.1 DEBATTÖRERNA	20
3.1.1 Debattöroversikt.....	22
Politiker och myndigheter	24
Individer och organisationer i bibliotekssektorn.....	25
Intresseorganisationer	26
Kritikerna – i majoritet i debatten	27
3.2 DEBATTENS INNEHÅLL	28
3.2.1 Vilka tjänster är förhandlingsbara?	29
3.2.2 WTO/GATS och demokrati.....	31
3.2.3 Vilka hot innebär GATS?.....	33
GATS leder till avreglering och nationell behandling	33
Hotet mot den offentliga driften.....	34
Privatisering – ett hot mot folkbibliotekets demokratiska funktion.....	35
Hotet mot de elektroniska tjänsterna	36
Hotet mot bibliotekariernas yrkeskompetens	36
Hotet om den enkelriktade vägen.....	37
3.2.4 Hotbilden är felaktig.....	37
4 POLITISKA IDEOLOGIER	38
4.1 NYLIBERALISM	39
4.2 REFORMISTISK SOCIALISM	40
5 VILKEN POLITISK IDEOLOGI?	41
5.1 PRIVATISERING AV OFFENTLIGA TJÄNSTER	41
5.2 DEMOKRATI ELLER MARKNAD?	42
5.3 STATENS SJÄLVBESTÄMMANDERÄTT.....	44
5.4 SKILDA TOLKNINGAR AV GATS	46
6 DISKUSSION	46
6.1 AVGIFT ELLER INTE?.....	46

6.2 PLURALISM, INFORMATIONSFRIHET OCH MARKNADSMEKANISMER	48
6.3 INDIVID, KOLLEKTIV OCH DEMOKRATI.....	50
7 SLUTSATSER	51
8 SAMMANFATTNING.....	53
REFERENSLISTA	56
KÄLLFÖRTECKNING- UNDERSÖKTA ARTIKLAR	58

Centrala Seattle var fullständigt avspärrat av kravallutrustad polis, när demonstrationerna mot WTO: s toppmöte fortsatte igår. Hundratal demonstranter greps och släpades bort sedan de satt sig på gatorna för att blockera trafiken. Läget var mycket spänt utanför kongressområdet. I byggnaden hade världshandelsorganisationens delegater inlett det ministermöte som fullständigt överskuggats av de demonstranter som lamslagit staden.¹

1 Inledning

I början på december 1999 inleddes den tredje ministerkonferensen i Världshandelsorganisationens (WTO: s) historia.² Den tredje ministerkonferensen ägde rum i Seattle. Förhandlingarna i Seattle omgavs av omfattande gatudemonstrationer och kravaller. Jag tror att denna konferens innebar att många människor i Sverige för första gången uppmärksammade att WTO existerade.

Under 2001 påbörjas en debatt³ i Sverige som handlar om huruvida WTO – eller närmare bestämt WTO: s allmänna tjänstehandelsavtal (GATS) – kan påverka folkbiblioteket i Sverige.⁴ Debatten äger rum i svenska bibliotekstidskrifter. Många av de ståndpunkter som framfördes av demonstranterna i Seattle återkommer i den svenska debatten, trots att denna debatt förs i ett forum långt ifrån de våldsamma förhållandena i Seattle.

I debatten går det att urskilja två grupper av debattörer som, i förhållande till varandra, har helt olika uppfattningar huruvida GATS kan påverka folkbiblioteket eller inte. Den ena gruppen uppfattar GATS som ett stort potentiellt hot mot folkbiblioteket medan den andra gruppen inte anser att något hot föreligger.

Avsikten med den här uppsatsen är att undersöka den debatt som nämnts ovan - den svenska debatten om GATS och folkbiblioteket. Jag vill bl.a. undersöka vilka personer som deltagit i debatten, vilket innehåll debatten har och olika ideologiska aspekter i debatten. Undersökningen är angelägen då det inte finns någon tidigare forskning i Sverige om debatten. Undersökningen är även viktig med tanke på att GATS, i mycket hög utsträckning, kan komma att inverka på folkbibliotekets verksamhet.

1.1 Historisk bakgrund

Målet med den historiska bakgrunden är att sätta in debatten i ett sammanhang. Genom att i den historiska bakgrunden beskriva organisationer, avtal, begrepp och historiska processer kommer förhoppningsvis förståelsen av debatten att underlättas.

¹ Berglund, Grim 1999-12-02, s. 14.

² WTO står för World Trade Organization.

³ Debatt i det här sammanhanget betyder inte att de debattörer som deltar i debatten nödvändigtvis måste vara medvetna om och läst alla de debattinlägg som de andra debattörerna har skrivit. GATS/folkbiblioteksdebatten är konstruerad utifrån det materialurval och de definitioner av debatten som finns i uppsatsen.

⁴ GATS står för General Agreements on Trade in Services.

1.1.1 WTO och GATS

Att känna till vad WTO är för någonting och hur denna organisation är uppbyggd och fungerar är mycket centralt för att förstå uppsatsens innehåll. Likaså är det viktigt att ha kunskap om GATS grundläggande innehåll och vilka principer som är styrande i detta tjänstehandelsavtal. Därför inleds den historiska bakgrunden med en beskrivning av WTO och GATS.⁵

WTO: s förhistoria

Efter andra världskrigets slut förhandlade de allierade om hur ett nytt ekonomiskt regelverk skulle upprättas. Målet var att skapa ett ekonomiskt system som skulle säkerställa en trygg och tillväxtbefrämjande utveckling. Vid dessa förhandlingar tillkom två institutioner, Världsbanken och Internationella Valutafonden (IMF).⁶ Syftet med IMF var att institutionen skulle fungera som en kortsiktig kreditgivare till länder med akuta ekonomiska kriser. Världsbanken skulle däremot arbeta mer långsiktigt och verka för att bygga upp och utveckla länder.⁷

Vid förhandlingarna försökte de allierade även att forma en tredje institution som skulle arbeta för frihandel och ett växande handelsutbyte. Denna institution benämndes som International Trade Organisation (ITO). Senaten i USA godkände inte ITO som därmed aldrig kom att realiseras i praktiken men ur resterna av ITO förhandlades det allmänna tull- och handelsavtalet fram (GATT).⁸

GATT inrättades 1947 och syftet med avtalet var att sänka tullarna på varor mellan länderna och motverka den protektionistiska politik som varit rådande under mellankrigstiden. Allt fler länder anslöt sig till GATT som i om med den stora uppslutningen snart blev ett dominerande internationellt regelverk för internationell handel.⁹

Förhandlingarna inom GATT fördes i så kallade rundor. 1986 inleddes den åttonde förhandlingsrundan sedan GATT: s tillkomst. Denna runda kallades för Uruguayrundan och den blev mer genomgripande än de tidigare och avslutades först 1994. Uruguayrundan ledde till att WTO bildades 1995.¹⁰

⁵ Materialet som har använts för att beskriva WTO och GATS har till största delen hämtats från källor som är positiva till denna organisation och till detta avtal. Det innebär att skildringen av WTO och GATS i uppsatsens bakgrundsavsnitt skulle ha kunnat utformas på ett helt annat vis och ha varit mycket mer negativt och kritiskt. En beskrivning av WTO och GATS som baserades på både positiva och negativa källor skulle antagligen ha blivit mycket rörig och svårbegriplig och det är en av anledningarna till att jag nästan uteslutande använt mig av WTO- och GATS-positiva källor till bakgrundsavsnittet. Ensidigheten vad gäller källor till bakgrundsavsnittet kommer dock att utjämnas av WTO- och GATS-kritiska källor i andra delar av uppsatsen (exempelvis är merparten av de debattörer som yttrar sig i debatten WTO- och GATS-kritiska).

⁶ IMF är en förkortning för International Monetary Fund.

⁷ Forum Syd 2001. *Världshandelsorganisationen WTO - bakgrund och organisation*.

⁸ Forum Syd 2001. GATT är en förkortning för General Agreement on Tariffs and Trade.

⁹ WTO 2003a. *Understanding the WTO*. Forum Syd 2001.

¹⁰ Ibid.

WTO: s funktion och organisation

De övergripande målen för WTO är att hjälpa till så att den internationella handeln flyter så smidigt, fritt, rättvist och förutsägbart som möjligt. Detta försöker WTO uppnå genom att:

- Administrera handelsavtal
- Fungera som ett forum för handelsförhandlingar
- Lösa handelstvister
- Granska medlemsländernas handelspolitik
- Bistå utvecklingsländer i handelspolitiska frågor genom att ge tekniskt stöd och träningsprogram
- Samarbeta med andra internationella organisationer¹¹

WTO har nästan 150 medlemsländer och tillsammans står dessa länder för över 97 % av världshandeln. Det är bara suveräna stater som kan bli medlemmar i WTO och för att bli medlem krävs dessutom att man skriver under alla WTO: s delavtal. Alla medlemmar betalar en medlemsavgift och storleken på avgiften grundas på landets andel i världshandeln.¹²

Det högsta beslutande organet inom WTO är Ministerkonferensen. På ministerkonferenserna, som äger rum vartannat år, möts handelsministrarna från de olika medlemsländerna. Allmänna Rådet är det organ i WTO som återfinns närmast under Ministerkonferensen i hierarkin. Allmänna Rådet arbetar kontinuerligt och här sitter sakkunniga tjänstemän från medlemsländerna. Handelstvister behandlas med överinseende av Allmänna Rådet.¹³

Under Allmänna Rådet verkar Varuhandelsrådet, Tjänstehandelsrådet och Rådet för handelsrelaterade aspekter av immateriella rättigheter. Utöver dessa organ finns en mängd specialkommittéer och arbetsgrupper som jobbar med enskilda avtal och inom områden som rör t.ex. miljö, utveckling och regionala handelsavtal.¹⁴

WTO har även ett sekretariat som leder det praktiska arbetet. Sekretariatet har ungefär 560 anställda och har sin verksamhet förlagd till Genève. Det är vanligt att internationella byråkratier har makt att fatta beslut men WTO: s sekretariat har ingen sådan funktion eftersom det är medlemsländerna som är beslutsfattare. Sekretariatets huvuduppgifter är att ge teknisk hjälp till alla råd, kommittéer och till Ministerkonferensen, samt att ge tekniskt stöd till utvecklingsländer, analysera världshandeln och förklara WTO: s verksamhet för allmänhet och media.¹⁵

WTO: s avtal

Inom WTO finns en mängd olika avtal men tre av dessa avtal är speciellt betydelsefulla. Dessa tre avtal är GATT, GATS och TRIPS.¹⁶

¹¹ WTO 2003b.

¹² Forum Syd 2001. WTO 2003b.

¹³ Ibid.

¹⁴ WTO 2003b.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ WTO 2003b. *World Trade Organization. The World Trade Organization.*

Från 1947 till 1994 fungerade GATT som ett forum för att förhandla om lägre tullavgifter och för att motverka andra sorters hinder för varuhandeln. Efter att WTO bildades 1995 har GATT utökat sitt verksamhetsområde genom en rad tillägg.¹⁷ Exempel på sådana tillägg är jordbruk och textil, produktstandard och hur man ska komma tillrätta med dumpning. GATT och alla de tilläggsområden som lagts under GATT rör handeln med varor.¹⁸

GATS är det avtal inom WTO som styr handeln med tjänster. Tjänstesektorn utgör en väsentlig del av den moderna världshandeln. Det finns mängder med yrkesområden som ingår i tjänstesektorn, några få exempel är telekommunikationstjänster, finansiella tjänster, transporttjänster och turisttjänster.¹⁹

Det avtal inom WTO som styr handelsrelaterade aspekter av immaterialrätter kallas för TRIPS.²⁰ Avtalet hanterar det immaterialrättsliga skyddet på områden som upphovsrätt, varumärken, patent, mönster, kretsmönster och geografiska ursprungsbezeichnungar. Genom TRIPS föreskrivs WTO-medlemmarna att i sina nationella rättsordningar införa förfaranden så att det blir möjligt att företa åtgärder mot immaterialrättsliga intrång.²¹

Ett annat avtal, utöver dessa tre stora ramavtal, som är mycket viktigt för WTO: s verksamhet är det avtal som handlar om hur handelstvister mellan medlemsländerna ska lösas. En handelstvist uppstår om ett eller flera länder anser att ett annat land bryter mot någon eller några de överenskommelser som landet gjort inom ramen för WTO.²²

Tvistlösningssystemet inom WTO uppmuntrar länderna att lösa tvister genom att de parter som är oense för en dialog med varandra. Om inte dialogen resulterar i att tvisten klaras upp så finns noggranna procedurföreskrifter om hur tvisten ska behandlas inom WTO. Bedömningarna av handelstvisterna görs av specialutvalda oberoende experter och bygger på tolkningar av WTO-avtalen och de enskilda ländernas åtaganden.²³

GATS

GATS är, som tidigare nämnts, det avtal inom WTO som styr den internationella handeln med tjänster. Tjänstesektorn är den sektor i världsekonomin som växer snabbast och den står för 60 procent av den globala produktionen, 30 procent av arbetstillfällena på global nivå och nära 20 procent av den globala handeln.²⁴

GATS inbegriper alla WTO: s medlemsstater och all tjänstehandel. De enda tjänster som inte kan bli föremål för förhandling inom WTO är de som tillhandahålls på offentlig basis. GATS egen definition av offentligt tillhandahållna tjänster är tjänster som inte tillhandahålls kommersiellt eller i konkurrens med andra tjänsteleverantörer.

¹⁷ GATT reviderades kraftigt under Uruguayrundan och det är denna omarbetade version som ingår i WTO. WTO 2003a.

¹⁸ WTO 2003b.

¹⁹ WTO 2003b. Utrikesdepartementet 2003a. *GATS – WTO: s avtal för handel med tjänster*.

²⁰ TRIPS är en förkortning för Trade-related aspects of Intellectual Property rights.

²¹ Utrikesdepartementet 2003-07-18b. *Avtalen i WTO – GATT, GATS & TRIPS*.

²² WTO 2003a. WTO 2003b.

²³ Ibid.

²⁴ WTO. *GATS explained*.

För att medlemsstaterna ska kunna förstå varandra när de gör sina åtaganden har man upprättat ett schema där alla tjänster är klassificerade. Schemat består av tolv huvudsektorer och omkring 160 undersektorer. De tolv huvudrubrikerna i klassifikationsschemat är Affärstjänster, Finansiella tjänster, Kommunikation, Sjukvård, Anläggningsverksamhet, Turism, Distribution, Utbildning, Fritid sport och kultur, Transporter, Miljötjänster samt Övrigt. Bibliotekstjänster är en underavdelning till Fritid sport och kultur.²⁵

En viktig princip i GATS är regeln om mest-gynnad-nation. Denna regel innebär att länderna i WTO inte får erbjuda ett enskilt medlemsland bättre villkor än något annat medlemsland. Regeln om mest-gynnad-nation är dock inte absolut utan undantag kan beviljas. En annan viktig princip i GATS är principen om nationell behandling. Nationell behandling betyder att utländska företag och importerade tjänster måste ges minst lika gynnsam behandling som inhemska företag och tjänster. Det innebär att alla medlemsländers leverantörer har rätt till samma villkor och ska behandlas lika och att ett land som har öppnat en tjänstesektor för utländsk konkurrens inte får diskriminera leverantörer från andra medlemsländer.²⁶

Enskilda länders åtagande att öppna upp vissa specifika sektorer för konkurrens och hur öppna dessa sektorer ska vara är resultat av förhandlingar. De åtagande ett land har gjort åskådliggörs i s.k. bindningslistor som visar på vilka sektorer som öppnats upp, i vilken grad sektorerna öppnats upp och om det finns några begränsningar av regeln om mest-gynnad-nation.²⁷

Andra principer som är grundläggande i GATS är transparens och inhemsk reglering. Transparens innebär att de enskilda medlemsländernas regeringar måste offentliggöra alla regleringar, lagar och förordningar som är relevanta för tjänstesektorn.²⁸ De inhemska regleringarna av tjänstesektorn måste vara rimliga, objektiva och opartiska. Regleringarna får inte vara utformade så att de diskriminerar en leverantör från ett land i förhållande till en annan leverantör från ett annat land och de får inte heller utgöra förtäckta handelshinder. GATS kräver dock inte att tjänstesektorn avregleras utan de enskilda länderna rätt att reglera sin egen tjänstemarknad kvarstår.²⁹

Målet med GATS är att uppnå en allt högre grad av liberalisering av den internationella tjänstehandeln. Detta mål försöker WTO uppnå genom nya förhandlingsrundor där medlemsländerna ökar åtagandena på sina bindningslistor. De åtaganden som medlemsländerna har gjort på sina bindningslistor är mycket svåra att ändra.³⁰

1.1.2 Folkbibliotekets ideologiska identitet och kontextuella villkor

Folkbiblioteket är, tillsammans med GATS, den mest centrala komponenten i den debatt som ska undersökas. Återstoden av det här kapitlet kommer att ägnas åt folkbibliotekets ideologiska identitet och kontextuella villkor. Kännetecknande för folkbibliotekets ideologiska identitet är framförallt dess demokratiska inriktning. Folkbibliotekets kontextuella

²⁵ Forum Syd 2003. *GATS – WTO: s avtal om handel med tjänster*. Hunt, Fiona 2001. WTO – ett hot mot offentliga bibliotek, s. 17-18.

²⁶ WTO. *GATS explained*. Forum Syd 2001

²⁷ WTO. *GATS explained*. Utrikesdepartementet 2003a.

²⁸ Ibid.

²⁹ WTO. *GATS explained*. Utrikesdepartementet 2003a.

³⁰ Ibid.

villkor utmärks bl.a. av att folkbiblioteket befinner sig i spänningsfältet mellan statlig kulturpolitik och globalisering.

Folkbibliotekets ideologiska identitet

I doktorsavhandlingen *Change processes in public libraries* argumenterar Ragnar Audunson³¹ för att folkbiblioteken³² i alla utvecklade länder har en gemensam ideologisk identitet.³³

Audunson anser att folkbibliotekets ideologi växte fram under 1930-talet. Under denna tidsperiod utmanades demokratins ideal av nazism och Stalins kommunism. I många länder var de demokratiska principerna om rätten till fri tillgång till information och kunskap hotade. Som ett svar på detta hot försökte bibliotekarierna framställa folkbiblioteket som en institution som kunde försvara och bevara demokratin. Bibliotekarierna ansåg att folkbiblioteket stod för informationsfrihet och att denna frihet effektivt kunde motverka diktatoriska idéer.³⁴

Audunson menar att bibliotekarierna lyckades i sin demokratiska strävan och det västerländska folkbiblioteket har därför från och med 1930-talet och fram till idag kommit att uppfattats som en institution som försvarar det öppna samhället och människans fri- och rättigheter.³⁵

Demokrati var och är fortfarande ett mångtydigt begrepp. Först och främst står demokratibegreppet för en ordning för hur beslut ska fattas i ett samhälle men begreppet inbegriper också ett antal värden som t.ex. att alla människor ska ha jämlika möjligheter och att alla människor ska ha möjlighet att utveckla sina förmågor till det yttersta. Dessa idéer har inte varit sammankopplade med vissa speciella politiska partier i västvärlden utan de återfinns i många olika politiska partiers program.³⁶

Audunson anser att folkbiblioteket kan uppfattas som ett politiskt instrument, men eftersom de demokratiska värden som folkbiblioteket försvarar återfinns i olika politiska partier så har folkbiblioteken i västvärlden kunnat bevara dessa värden oberoende av vilket parti som suttit vid makten.³⁷

Många socialdemokratiska partier i västvärlden har dock haft en speciell betydelse för demokratins utveckling enligt Audunson. De socialdemokratiska partierna har haft uppfattningen att det går att demokratisera tillgången till utbildning, kunskap och kultur genom politiska beslut och medel. De socialdemokratiska partierna har alltså ansett att man genom det politiska systemet kan befrämja den demokratiska utvecklingen.³⁸

Audunson hävdar att även om inte majoriteten av bibliotekarierna genom historien har varit anhängare av socialdemokratiska partier så har folkbiblioteksyrkets funktion och syfte i mångt

³¹ Audunson är professor i biblioteks- och informationsvetenskap.

³² Audunson använder det engelska ordet public libraries med vilket han avser folkbiblioteket.

³³ Audunson 1996, s. 10.

³⁴ Ibid., s. 34.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid., s. 34-35.

³⁷ Ibid., s. 11, 34-35.

³⁸ Ibid., s. 35.

och mycket stämt överens med socialdemokratins idéer om att alla människor har lika rätt till kultur och information.³⁹

På 1950-1970-talen blev folkbibliotekets demokratiska och ideologiska värden institutionaliserade genom bibliotekslagar, manifest och program. Audunson framhåller två aktörer som han anser har haft speciellt stort inflytande över hur folkbibliotekets ideologi har formats och institutionaliserats. Dessa två starka normsättare är IFLA och UNESCO.⁴⁰

Enligt Audunson finns det alltså en ideologi inom folkbiblioteket och denna ideologi började formas under 1930-talet och befästes på 1950-1970-talen. Vilket är då huvudinnehållet i folkbibliotekets ideologi? Joacim Hansson sammanfattar Audunsons resonemang om folkbibliotekets ideologi i en rad punkter.

Folkbiblioteken ska:

- möjliggöra fri och jämlik tillgång till kultur och information för alla medborgare,
- möjliggöra deltagande i samhälleliga beslutsprocesser,
- möjliggöra tillgång till det gemensamma kulturarvet oberoende av sociala och ekonomiska förutsättningar,
- värna om demokratiska ideal.

Detta ska ske genom att:

- kvalitet och inte efterfrågan ska vara ledstjärna i bibliotekens beståndsutveckling
- ett försvar av gratisprincipen. Det ska inte kosta att nyttja folkbiblioteket.
- Pluralism ska vara det grundläggande urvalskriteriet.
- Alla åsiktsriktningar ska kunna komma till tals i folkbiblioteket.⁴¹

Den ideologiska identitet som vuxit fram inom folkbiblioteket har fått flera konsekvenser för folkbibliotekets verksamhet. För det första har folkbiblioteket varit mer inriktat på humana och politiska värden istället för på instrumentell nytta.⁴²

För andra har folkbiblioteket ansett att det viktigaste är att tillgodose kollektiva och sociala behov. De individuella behoven har fått en sekundär ställning. Folkbiblioteket har först och främst legitimerat sin verksamhet genom att peka på att man förbättrar förhållandena för grupper och klasser.⁴³

För det tredje har folkbiblioteket varit mer fokuserat på att hjälpa de personer som inte har så stora resurser vad gäller kultur och information. Det betyder att folkbiblioteket har gjort stora insatser för personer som inte använder biblioteket och att de personer som faktiskt nyttjar folkbibliotekets tjänster inte varit lika prioriterade.⁴⁴

³⁹ Audunson 1996, s. 35.

⁴⁰ Ibid., s. 10, 35-37. IFLA är en förkortning av International Federation of Library Associations and Institutions och UNESCO står för United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

⁴¹ Hansson 1998, s. 29.

⁴² Audunson 1996, s. 35-36.

⁴³ Ibid., s. 36.

⁴⁴ Ibid.

Globalisering – en utmaning för kulturpolitik och folkbibliotek

Det har länge funnits en stark politisk mobilisering i Sverige kring målsättningen att skapa ett välfärdssamhälle. Enligt Sven Nilsson⁴⁵ har det varit den svenska statens uppgift att komma tillrätta med bristerna i samhället och forma välfärdssamhället. Kulturen är ett av de verksamhetsområden som den svenska staten ansett vara viktig för samhällets välfärd. Staten har genom politiska direktiv varit mycket delaktig i hur det kulturella området har utformats. Nilsson anser att nationalstaten, välfärdssamhället, den offentliga kultursektorn och därmed också folkbiblioteket, i den andra moderniteten, hotas av en process som betecknas som globalisering. Definitionen på modernitet och globalisering hämtar Nilsson från Ulrich Beck.⁴⁶

Beck⁴⁷ menar att moderniseringsprocessen kan indelas i två faser. I den första fasen är moderniteten organiserad inom ramen för en nationalstat som grundar sin existens på kulturell identitet, ett sammanhängande territorium och en statsapparat. I den andra fasen utmanas nationalstaten av globaliseringen som utgör den andra fasens drivkraft.⁴⁸

Globalisering syftar enligt Beck ”på de processer som via transnationella aktörer undergräver och på tvären förbinder nationalstaterna och deras suveränitet, makt, orienteringar, identiteter och nätverk”.⁴⁹ Globaliseringen slår undan grunden för nationalstatens suveränitet som består av nationalstatens politiska överhöghet, rättsskipning, utrikespolitik, säkerhetspolitik och möjlighet av ta ut skatt.⁵⁰

Globaliseringen innefattar många områden och innebär ett nytt skede i historien menar Nilsson.⁵¹ Nilsson tar ekonomin som ett exempel på ett område där globaliseringen är tydlig. Ekonomin står många gånger över politiken, primärt genom finanskapitalets flyktighet men också genom att företagen själva kan bestämma var de ska förlägga sin produktion, var de ska beskattas och var de ska investera. Detta kan ske genom att arbetskraften exporteras och genom att stater lockar företag med skattefrihet och olika andra förmåner. Andra områden där globaliseringen är tydlig är t.ex. ”mönstren i kultur, levnadssätt, sociala samhörigheter, kommunikativa nätverk, handel och konsumtion”.⁵²

Under de två senaste decennierna har kultur, underhållnings- och medieindustrin blivit allt mer globaliserad och det beror till stor del på att en rad hinder och regleringar i ekonomin har försvunnit. Kulturindustrin blev ett viktigt område för handelsöverläggningar inom GATT och sedermera inom ramen för WTO. Enligt Nilsson ligger stora medieföretag i USA och Europa bakom utformningen av t.ex. upphövsrättslagstiftningen inom WTO vilket medför att lagstiftningen inom WTO är en del i den process där makt koncentreras till ett fåtal stora företag. Dessa företag inriktar sig inte primärt på publicistiska eller kulturella mål utan på kommersiella intressen.⁵³

⁴⁵ Sven Nilsson är docent i litteraturvetenskap och har publicerat en rad böcker om kultur, medier och kulturpolitik. Han har varit kulturchef på regional och lokal nivå samt varit stadsbibliotekarie i Malmö mellan åren 1989-1997.

⁴⁶ Nilsson, Sven 1999. *Kulturens vägar. Kultur och kulturpolitik i Sverige*, s. 116-117, 210, 304.

⁴⁷ Ulrich Beck är professor i sociologi vid universitetet i München.

⁴⁸ Nilsson 1999, s. 116-117.

⁴⁹ Beck, Ulrich 1998. *Vad innebär globaliseringen? Missuppfattningar och möjliga politiska svar*, s. 25.

⁵⁰ Beck 1998, s. 13-20.

⁵¹ Nilsson 1999, s. 464-470.

⁵² *Ibid.*, s. 464-465.

⁵³ *Ibid.*, s. 467-468.

Kultur- och medieindustrin styrs i allt högre utsträckning av marknadskrafterna på den globala arenan och politikerna förlorar därmed allt mer inflytande. Politikerna har fått en funktion som går ut på att avreglera, harmonisera lagstiftning och undanröja hinder för fortsatt integration på den globala marknaden.⁵⁴

Den svenska välfärdsmodellen utmanas av globaliseringens effekter. Det finns enorma ekonomiska behov inom utbildning, vård och omsorg. De ekonomiska resurserna räcker inte till för att upprätthålla det nuvarande välfärdssamhället och det får även konsekvenser för det kulturpolitiska området. I flera kulturinstitutioner finns det en öppen eller latent ekonomisk kris.⁵⁵

Folkbiblioteken i Sverige har under en lång period fått ett stort offentligt ekonomiskt stöd. Anslagen till folkbiblioteken har stått för ungefär 40 procent av de kommunala kulturutgifterna. Risken finns att globaliseringens tryck på välfärdsstaten och därmed också på kulturpolitiken kan komma att hota det offentliga ekonomiska stödet till folkbiblioteket.⁵⁶

1.2 Problemområde

Det problemområde som den här uppsatsen ska behandla har i stor utsträckning beskrivits i den historiska bakgrunden. I den historiska bakgrunden finns en beskrivning av GATS och av det svenska folkbiblioteket. Det är framförallt dessa två komponenter som står i centrum för den här uppsatsen.

I den historiska bakgrunden beskrivs globaliseringsprocessen och denna process är också ett centralt tema i uppsatsen. Enligt Nilsson är globaliseringen en process där staten och politikerna förlorar i inflytande till förmån för de globala marknadskrafterna. I denna process får politikerna som uppgift att avreglera, harmonisera lagstiftning och undanröja hinder på den globala marknaden. Globaliseringen leder till minskade skatteintäkter och p.g.a. det kommer staten att få det svårt att upprätthålla välfärdssamhället.⁵⁷

Ett tredje viktigt tema i uppsatsen, som hör ihop med globaliseringsprocessen, är relationen mellan demokratisk styrning och marknadsstyrning.

Dessa tre teman utgör en överblick över det problemområde som ska behandlas i den här uppsatsen. Detta omfångsrika och vaga problemområde kommer att avgränsas och preciseras i uppsatsens syfte och frågeställningar.

⁵⁴ Nilsson 1999, s. 468-469.

⁵⁵ Ibid., s. 469, 471.

⁵⁶ Ibid., s. 211, 469, 471.

⁵⁷ Ibid., s. 211, 464-465, 468-469, 471

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka den debatt som förts i Sverige som handlar om GATS möjlighet att påverka folkbiblioteket. Utifrån detta syfte har följande frågeställningar formulerats:

- 1) Vilka är debattörerna?
- 2) Vad är huvudinnehållet i debatten?
- 3) Vilken politisk ideologi ligger bakom GATS enligt debattörerna?

I uppsatsen ska alltså tre frågeställningar besvaras, men vad innebär dessa frågeställningar mer precist? När jag besvarar den första frågeställningen är målet att presentera debattörerna. Det mest centrala i denna presentation är att redogöra för vilken organisation eller parti som debattören företräder i debatten. En annan central aspekt i debattörpresentationen är att beskriva vilken position debattörerna intar – uppfattar debattörerna GATS som ett hot eller inte mot folkbiblioteket?

I svaret på den andra frågeställningen vill jag beskriva debattens innehåll – skildra vilka ståndpunkter debattörerna har angående GATS och folkbiblioteket. Avsnittet om debattens huvudinnehåll kommer att struktureras efter teman som är formulerade utifrån debattörernas inlägg i debatten.

I svaret på den tredje frågeställningen vill jag ta reda på vilken politisk ideologi som debattörerna anser att själva avtalet har, men också vilken politisk ideologi som debattörerna anser överensstämmer med de konsekvenser avtalet för med sig genom GATS-förhandlingarna och när förhandlingsbesluten ska genomföras i praktiken. Debattörernas beskrivning av GATS och dess konsekvenser kommer alltså att kopplas samman med den eller de politiska ideologier som bäst stämmer överens med beskrivningen.

1.4 Avgränsning

Den debatt och det debattmaterial som ska undersökas måste avgränsas på något vis – frågan är hur detta ska göras? Vad ska debattmaterialet ha för innehåll för att kunna klassificeras som den svenska debatten om GATS och folkbiblioteket, vilken tidsperiod ska debattmaterialet hämtas ifrån och var förs debatten?

Det är inte alldeles enkelt att definiera vad som är den svenska debatten om GATS och folkbiblioteket. Det finns väldigt mycket debattmaterial som handlar om WTO, GATS och om hur detta avtal påverkar tjänstesektorn i Sverige. Många av dessa debattinlägg berör ungefär samma frågor som GATS/folkbiblioteksdebatten, men de har inte folkbiblioteket i centrum för debatten. Vissa av dessa debattinlägg tar folkbiblioteksverksamheten som ett exempel på en verksamhet som kan påverkas av GATS, men de nämner bara folkbiblioteket i förbigående. För att avgränsa det material som ska analyseras i den här uppsatsen så måste definitionen av GATS/folkbiblioteksdebatten vara snäv. I den här uppsatsen definieras ett debattinlägg som tillhörande GATS/folkbiblioteksdebatten om inlägget både har

folkbiblioteket och GATS i fokus för argumenteringen. Det räcker alltså inte att skriva om GATS i allmänhet och bara beröra folkbiblioteket perifert.⁵⁸

Den debatt som ska undersökas ska dessutom vara *den svenska*. Detta innebär för det första att debatten ska föras i svensk media. För det andra ska innehållet i debatten primärt röra svenska förhållanden. Det finns debattartiklar i svensk media som handlar om hur GATS påverkar folkbiblioteket i t.ex. Finland, Österrike och England. Då dessa debattartiklar inte primärt fokuserar på svenska förhållanden så faller de utanför den här uppsatsens ramar.

Den svenska debatten om GATS och folkbiblioteket är en del av en större internationell debatt om detta ämne.⁵⁹ Varför är det just den svenska debatten som ska undersökas? Skulle det inte ge en mer heltäckande bild och vara mer givande att även hämta material från den internationella debatten? Givetvis skulle debattmaterialet bli mer omfattande om den internationella debatten införlivades i debatturvalet, men de teman som tas upp i den internationella debatten återfinns, i stor utsträckning, också i den svenska. Sakfrågorna skulle med andra ord vara ungefär de samma även om materialurvalspremisserna utvidgades. En annan anledning till att inte internationellt debattmaterial har valts ut som undersökningsmaterial är att de yttre förhållandena i de länder där debatten förekommit är så skiftande – den internationella debatten utspelar sig i en rad olika sammanhang och dessa sammanhang är svåra att jämföra med varandra. Exempelvis är de politiska förhållandena i USA mycket annorlunda jämförda med de i Sverige. Genom att bara undersöka den svenska debatten undviks problematiska aspekter gällande svårjämförbara förhållanden.

Den tidsperiod som debattmaterialet ska hämtas ifrån är avgränsat till åren mellan 1995 och 2003. Att den tidsperiod som ska undersökas börjar vid 1995 beror på att det var det år då GATS trädde i kraft i samband med grundandet av WTO.

Jag har sökt efter material som rör debatten i politiska publikationer och i dagstidningar men i dessa texter har jag inte funnit något material som handlar specifikt om GATS och folkbiblioteket. Debatten har förekommit i bibliotekstidskrifter och därför har jag avgränsat debattmaterialet till ett antal tidskrifter som vänder sig till bibliotekarier. De tidskrifter som kommer att undersökas i denna uppsats är *Bibliotek i Samhälle (BiS)*, *DIK-forum*, *Ikoner*, *Biblioteksbladet* och *Tidskrift för dokumentation*.

1.5 Tidigare forskning

Avsikten en beskrivning av tidigare forskning är att placera uppsatsämnet i ett biblioteks- och informationsvetenskapligt sammanhang, samt att belysa vissa termer, begrepp och idéer som är centrala i uppsatsen.

Jag har inte funnit någon tidigare forskning om den svenska debatten om hur GATS kan påverka folkbiblioteket och inte heller någon svensk forskning där både GATS och

⁵⁸ Det finns en hel del artiklar som handlar om offentligt finansierade bibliotek och som inte uttalat handlar om just folkbiblioteket. Eftersom folkbiblioteket är ett offentligt finansierat bibliotek så faller dessa artiklar innanför ramen för definitionen av debatten (förutsatt att de även har GATS i centrum för sin argumentation).

⁵⁹ Några få exempel på aktörer på den internationella arenan som yttrat sig i fråga om GATS och folkbiblioteket är: IFLA (www.ifla.org/III/clm/p1/wto-ifla.htm), EBLIDA (www.eblida.org/position/index.htm), Canadian Library Association (www.cla.ca/about/wto.htm) och American Library Association (<http://libr.org/GATS/GATSresol.pdf>).

folkbiblioteket är i fokus. Däremot finns det internationell forskning som handlar om hur GATS kan påverka det offentliga biblioteket.

Steven Shrybman – en kanadensisk advokat som arbetat mycket med frågor som rör WTO och GATS⁶⁰ - har gjort en analys av hur GATS kan inverka på de offentliga biblioteken. Studien har titeln *An Assessment of the Impact of the General Agreement on Trade and Service on Policy, Programs and Law Concerning Public Sector Libraries*⁶¹ och är skriven på uppdrag av en rad kanadensiska biblioteksorganisationer.⁶²

Shrybman anser att det offentliga biblioteket har som uppgift att erbjuda allmän tillgång till exempelvis information, skönlitteratur och kultur. Att biblioteket är offentlig finansierat är berättigat utifrån det faktum att biblioteket finns till för tillgodose allmänhetens behov. Shrybman menar att biblioteket hamnar i konflikt med GATS och dess principer om liberalisering av handeln. Enligt Shrybman innebär liberalisering av handeln en strävan efter en fri marknad och en strävan efter att begränsa regeringens möjligheter att styra den offentliga tjänstesektorn genom politiska beslut och lagstiftning. Konflikten, mellan biblioteket och GATS och dess målsättning om liberalisering, består i att biblioteket rättar sig efter en offentlig politisk agenda vars intention är att korrigera marknadsmisslyckanden och tillgodose generella samhällsmål. Om biblioteket lades under GATS och därmed själv blev en aktör på den fria marknaden skulle biblioteket inte längre kunna vara ett redskap för att komma tillrätta med orättvisor och ojämlikhet på marknaden.⁶³

Det finns en paragraf i GATS som definierar vilka tjänster som kan och vilka som inte kan bli föremål för förhandling inom GATS, men Shrybman menar att denna paragraf är otydlig och att bibliotekets verksamhet mycket väl kan bli föremål för förhandling. Den troliga konsekvensen av att biblioteket lades under GATS skulle bli att biblioteket inte längre skulle styras av offentligt stiftade lagar eller ha rätt till offentlig finansiering - istället skulle biblioteket vara tvunget att klara sig självt på den fria marknaden. Shrybman bedömer inte detta som någon önskvärd utveckling och därför anser han att biblioteket helt ska undantas från GATS-förhandlingarna eller åtminstone ska biblioteket undantas de principer i GATS som skulle ha mest negativa konsekvenser för bibliotekets offentliga drift.⁶⁴

Ruth Rikowski är bibliotekarie och har skrivit mycket om WTO, GATS och det offentliga biblioteket. Hon skriver utifrån ett marxistiskt och socialistiskt perspektiv.⁶⁵ Den artikel som jag ska ta upp här heter *The Corporate Takeover of Libraries* och återfinns i tidskriften

⁶⁰ Hunt, Fiona 2002. Vaksamhet krävs! s. 10-12.

⁶¹ Det är svårt att fullständigt avgöra om den studie som Steven Shrybman skrivit är att betrakta som forskning och huruvida den kan kopplas till det biblioteks- och informationsvetenskapliga ämnet.

Shrybman skriver om hur det offentliga biblioteket kan påverkas av GATS och därmed är hans ämnesval relevant för forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap. Han skriver däremot inte utifrån en biblioteks- och informationsvetenskaplig tradition eftersom han är handelsjurist. Shrybmans undersökning tar upp många av de spörsmål som behandlas i denna uppsats, så jag har valt att redogöra för denna undersökning trots att han inte är en biblioteks- och informationsvetenskaplig forskare.

⁶² Shrybman, Steven (2001). *An Assessment of the impact of the General Agreement on Trade and Service on Policy, Programs and Law Concerning Public Sector Libraries*.

⁶³ Ibid., s. i.

⁶⁴ Ibid., s. iv-v, ix.

⁶⁵ Rikowski, Ruth. *Läsa, skriva och publicera*.

Rikowski har bl.a. skrivit de artiklar som följer: Rikowski, Ruth 2002. Takeover by stealth? s. 48-50. Rikowski, Ruth 2002. GATS: private affluence and public squalor? Implications for libraries and information, s. 73-76.

Information for Social Change⁶⁶. I denna artikel undersöker Rikowski hur den globala kapitalismen kan påverka biblioteks- och informationsområdet. Hon anser att GATS och TRIPS är en del av den globala kapitalismens agenda och att det framförallt är dessa två avtal som kommer att inverka på biblioteks- och informationsområdet. GATS och TRIPS ingår i en process där den offentliga driften av biblioteket riskerar att övertas av företag, vilket står i konflikt med idén om att biblioteket finns till för att tillhandahålla service åt allmänheten.⁶⁷

Rikowski menar att denna bolagiseringsprocess kan delas in i tre olika kategorier. Dessa kategorier är kommersialisering, privatisering och kapitalisering. Kommersialisering av det offentliga biblioteket innebär bl.a. att biblioteket försöker skapa intäkter genom att sälja och hyra ut material och tjänster. Ett annat exempel på kommersialisering av biblioteket är när företag använder bibliotek för att marknadsföra sig själva eller sina produkter.⁶⁸

Privatisering av biblioteket kan delas in i tre undergrupper enligt Rikowski. Den första formen av privatisering betyder att biblioteket drivs av vinstinriktade företag, vilket medför att användarna får köpa material och tjänster från biblioteks företaget. I den andra formen av privatisering driver företag biblioteket till en lägre kostnad än den överenskomna kontraktssumman och på så vis kan företaget göra en ekonomisk förtjänst. Den tredje formen av privatisering är när den privata sektorn tar över och driver kapitalprojekt, t.ex. bygger ett nytt bibliotek.⁶⁹

Kapitalisering av biblioteket är en process där kommersialisering och privatisering ömsesidigt påverkar varandra, så att biblioteket och biblioteksservicen i allt större utsträckning blir varor och sedan kapital. Detta medför att biblioteket och dess verksamhet drivs av vinstintresse.⁷⁰

Ragnar Audunson har skrivit en avhandling, vilket nämnts tidigare i uppsatsen, med titeln *Change process in public libraries*. Till skillnad från Shrybmans och Rikowskis undersökningar, så handlar inte Audunsons avhandling om GATS, men den har ändå många beröringspunkter med föreliggande uppsats. Audunson hävdar att folkbiblioteken i alla utvecklade länder har en gemensam ideologi och att denna ideologi utmärks av sitt demokratiska innehåll – exempelvis ska folkbiblioteket verka för en fri och jämlik tillgång till information och kultur, möjliggöra deltagande i samhällsliga beslutsprocesser och erbjuda tillgång till det gemensamma kulturarvet oberoende av sociala och ekonomiska förutsättningar. I avhandlingen undersöker Audunson hur folkbiblioteket, som tillhör ett gemensamt organisatoriskt- och yrkesmässigt fält, bemöter och klarar av de förändringar som moderniseringen medför. Några av de förändringsfaktorer som folkbiblioteket möter är exempelvis ny teknologi, sämre ekonomiska förhållanden och en ny politisk dagordning.⁷¹

Audunson anser att det sedan i början av 1980-talet har skett en ideologisk förskjutning av den politiska dagordningen. Det beror på att högerpartierna i många västeuropeiska länder fick ett allt större inflytande över politiken under 1980-talet. Denna ideologiska förändring innebär exempelvis att statens roll som tillhandahållare av tjänster har ifrågasatts – istället ska

⁶⁶ Information for Social Change är en tidskrift som undersöker frågor som rör censur och informationsfrihet och hur dessa frågor påverkar de som är yrkesverksamma i biblioteks- och informationssektorn. Tidskriften ifrågasätter och kritiserar det paradigm som för närvarande är rådande inom biblioteks- och informationsområdet. Information for Social Change. *Seizing the Time*.

⁶⁷ Rikowski, Ruth 2003. *The Corporate Takeover of Libraries*, s. 51.

⁶⁸ Ibid., s. 8.

⁶⁹ Ibid., s. 9.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Audunson 1996, s. 10-13.

tjänstesektorn i högre grad styras av marknadsmekanismer. Audunson kommer fram till att den ideologiska förändring som skett även har fått konsekvenser för folkbiblioteket. Bibliotekarierna och politikerna som styr över det offentliga biblioteket har anammat vissa delar av marknadsideologin. Bl.a. har inställning till avgifter och vilka principer som ska styra urvalet av böcker och annat material förändrats. Det är inte längre helt otänkbart att ta betalt för de tjänster som folkbiblioteket erbjuder och urvalsprinciperna styrs i större utsträckning av användarnas efterfrågan.⁷²

Joacim Hanssons⁷³ avhandling *Om folkbibliotekets ideologiska identitet* är, liksom Audunsons avhandling, en studie om vilken ideologi som präglar folkbiblioteket. Hansson undersöker om det går att urskilja en ideologisk identitet hos det svenska folkbiblioteket runt sekelskiftet och i så fall vad som utmärker denna identitet i förhållande till andra bibliotek och till den ideologiska utvecklingen i samhället som helhet. Analysen visar på att folkbibliotekets ideologiska identitet runt sekelskiftet kännetecknades av konservatism, men också till viss del av liberalism. Detta resultat stämmer inte överens med andra undersökningar som gjorts om folkbibliotekets ideologiska identitet, där slutsatsen varit att folkbiblioteket varit en del av den socialdemokratiska välfärdsideologin. En förklaring till denna motsättning kan vara att Hansson analyserar en tidsperiod i Sveriges historia som inträffar innan välfärdsstaten uppkomst.⁷⁴

Bosse Jonsson⁷⁵ har skrivit en avhandling i pedagogik med titeln *Medborgaren och marknaden. Pedagogisk diskurs för folkbibliotek*. Jonsson har intervjuat bibliotekschefer och ansvariga politiker i nio kommuner i olika delar av Sverige och frågat om deras uppfattning om folkbibliotekets roll idag. De tillfrågade bibliotekscheferna och politikerna anser att deras uppgift är att skapa förutsättningar som gör det möjligt för användarna att hitta det de förväntar sig på folkbiblioteket. Utifrån intervjuerna kommer Jonsson fram till att folkbibliotekets pedagogiska diskurs kännetecknas av uppfattningen att användarna ska bilda sig själva, en kritik av ett bildningskoncept där auktoriteter talar om för individen vad hon ska lära sig, en liberal demokrati och marknadsekonomi som en självklar förutsättning för hela diskursen. Diskursen utmärks även av att den utgår från en individualistisk människosyn. Diskursen innebär att politiken och politikerna har en liten betydelse och att medborgarna hänvisas till sin egen förmåga.⁷⁶

Slutligen ska jag nämna en bok som jag redan hänvisat till i den här uppsatsen – Sven Nilssons *Kulturens vägar*. Nilsson beskriver kulturlivets och kulturpolitikens utveckling från det storsvenska 1600-talet fram till det sena 1900-talet och han spekulerar även i hur det kulturella området kommer att gestalta sig i framtiden. Nilsson skildrar bl.a. hur globaliseringsprocessen gör det svårt för staten att upprätthålla och finansiera välfärden och hur denna process utmanar kulturpolitiken och därmed också folkbiblioteket. Inom de kulturpolitiska institutionerna finns en ekonomisk kris och Nilsson anser att det är nödvändigt att börja finna alternativa finansieringsformer (t.ex. sponsring) istället för att förlita sig på statligt stöd.⁷⁷

⁷² Audunson 1996, s. 13, 174, 180, 183.

⁷³ Hansson är filosofie doktor i biblioteks- och informationsvetenskap.

⁷⁴ Hansson, Joacim 2001-10-16. *Om folkbibliotekets ideologiska identitet. En diskursstudie*.

⁷⁵ Jonsson är universitetslektor i pedagogik.

⁷⁶ Jonsson, Bosse 2003. *Medborgaren och marknaden. Pedagogisk diskurs för folkbiblioteket*.

⁷⁷ Nilsson 1999.

2 Metod

Metodkapitlet består av två avsnitt. Första avsnittet handlar om hur datainsamling och urval har gått till. Den specifika metoden i den här uppsatsen är en form av idé- och ideologianalys som kallas för innehållslig idéanalys – denna metod och hur den används i uppsatsen beskrivs i andra avsnittet.

2.1 Datainsamling och urval

När jag inledde arbetet med den här uppsatsen var tanken att undersöka all skriven text som handlar om debatten.

Jag försökte finna debattmaterial i svenska tidningsartiklar genom att söka i fulltextdatabaserna Mediearkivet och Press Text. I dessa databaser sökte jag med ord som t.ex. GATS, WTO och folkbibliotek. Dessa ord kombinerade jag på olika vis. Jag fick många träffar men när jag undersökte innehållet i artiklarna visade det sig att de inte riktigt överensstämde med den definition av debatten jag ställt upp i uppsatsen.

Bland de artiklar jag fann i Mediearkivet och Press Text fanns det åtskilliga inlägg om WTO och GATS och dess inverkan på den svenska tjänstesektorn. Men i dessa artiklar debatteras GATS på ett allmänt plan och inte specifikt om GATS betydelse för folkbiblioteken. Folkbiblioteksverksamheten nämns dock ofta som ett exempel på verksamhet som är hotad av GATS. Eftersom innehållet i artiklarna inte handlade om den specifika GATS/folkbiblioteksdebatten beslöt jag att inte använda detta material.

Jag undersökte även politiska publikationer genom att söka i Rikslex. De politiska publikationer som jag sökte bland var motioner, protokoll, betänkanden, yttranden, propositioner och interpellationer. Jag använde mig bl.a. av sökorden GATS, WTO och folkbibliotek som jag kombinerade på olika vis. Jag fick många träffar men det visade sig återigen att texterna inte handlade om den specifika debatten utan om WTO och GATS i allmänhet och hur denna organisation och detta avtal påverkar den svenska tjänstesektorn. Jag bestämde därför att inte använda dessa politiska publikationer som undersökningsmaterial.

Redan innan jag började med uppsatsen visste jag att debatten förekommit i bibliotekstidskrifter. På Bibliotek i Samhälles hemsida fann jag en rad artiklar som handlade om den specifika GATS/folkbiblioteksdebatten. På denna hemsida gjordes även en hänvisning till en artikel i *Ikoner*. Eftersom det var uppenbart att debatten förekommit i bibliotekstidskrifter bestämde jag mig för att välja ut ett antal tidskrifter som vänder sig till bibliotekarier. De tidskrifter som jag valde ut var *BiS*, *Ikoner*, *Biblioteksbladet*, *DIK-forum* och *Tidskrift för dokumentation*.⁷⁸

Jag har sökt efter artiklar i bibliotekstidskrifterna genom att läsa i tidskrifternas index, men för att undvika att missa någon artikel har jag även bläddrat igenom tidskrifterna från pärm till pärm. Jag har sökt i samtliga nummer mellan åren 1995 och 2003 i de angivna tidskrifterna.⁷⁹

⁷⁸ Ett urvalskriterie i uppsatsen är att debattmaterialet måste vara publicerat i någon av de angivna tidskrifterna - jag kommer alltså inte att använda debattmaterial som bara återfinns på tidskrifternas hemsidor.

⁷⁹ Jag har bara undersökt *Ikoner* mellan åren 1998 och 2003 eftersom *Ikoner* började publiceras först 1998.

Totalt fann jag arton stycken olika debattartiklar som handlade om den specifika GATS/folkbiblioteksdebatten.⁸⁰ *BiS* publicerade tolv artiklar, *DIK-forum* fyra, *Biblioteksbladet* två och *Ikoner* en. Jag har inte hittat några artiklar om det aktuella ämnet i *Tidskrift för dokumentation*.

Debatten inleds i *BiS* 2001:3 och fram t.o.m. 2003 har debatten pågått av och till i denna tidskrift. Att debatten är ett återkommande inslag i *BiS* indikerar att denna tidskrift anser att frågan om GATS och folkbiblioteket är viktig. *DIK-forum* och *Biblioteksbladet* har också lyft fram debatten vid upprepade tillfällen vilket tyder på att även dessa tidskrifter lägger vikt vid debatten. *Ikoner* har däremot inte gett debatten stort utrymme och *Tidskrift för dokumentation* har inte en enda artikel som handlar om GATS och folkbiblioteket. Det är lite förvånande att debatten inte fått större utrymme i *Ikoner* och *Tidskrift för dokumentation*, två tidskrifter som fokuserar på biblioteksrelaterade ämnen, eftersom GATS eventuellt skulle kunna komma att ha stor betydelse för folkbiblioteket.

2.2 Innehållslig idéanalys

Det har inte varit enkelt att välja metod för den här uppsatsen. Diskursanalys, argumentationsanalys och idé- och ideologianalys är de metoder som jag bedömt som möjliga metodalternativ. Om jag skulle ha använt mig av diskursanalysen skulle debatten om GATS och folkbiblioteket kunna uppfattas som en diskurs där olika ståndpunkter slåss om makten. Problemet med diskursanalysen är att den inte är intresserad ”av aktörer och vilka bakomliggande motiv som kan begripliggöra aktörernas handlingar.”⁸¹ En avgörande omständighet till att inte diskursanalysen valdes som metod till den här uppsatsen var att flera av uppsatsens frågeställningar handlar om aktörers uppfattningar på olika områden.

Långt in i uppsatsarbetet var argumentationsanalys den metod som jag avsåg att använda. Debatten om GATS och folkbiblioteket består av argumenterande texter och med hjälp av argumentationsanalysen skulle denna argumentation kunna struktureras, analyseras och värderas. Anledningen till att valet av metod inte utföll till argumentationsanalysens fördel berodde framförallt på att jag ville undersöka ideologiska aspekter i debatten. Den metod som jag slutligen valde var innehållslig idéanalys. Denna metod kan, liksom argumentationsanalysen, användas för att strukturera och analysera argumenterande texter, men till skillnad från argumentationsanalysen är den innehållsliga idéanalysen speciellt fokuserad på ideologiska aspekter. Göran Bergström och Kristina Boréus redogör för målsättningen med den innehållsliga idéanalysen.

För den innehållsliga idéanalysen är det övergripande målet att presentera maximal klarhet när det gäller vad som sägs i en debatt. Att rekonstruera vilka argument som förekommit i en omfattande debatt och sedan knyta samman argumentationen med en ambition att identifiera olika ideologier...har ofta varit ett av flera inslag i idéanalytiska studier.⁸²

Jag har inte kunnat finna första numret av *Biblioteksbladet* från 2002. Jag vet att det i detta nummer finns en artikel med titeln WTO, GATS och de offentliga biblioteken och en kvalificerad gissning är att denna artikel faller inom ramen för uppsatsens urval. Det betyder att det förekommer ett visst bortfall av debattmaterial i uppsatsen. Jag upptäckte denna artikel när uppsatsarbetet nästan var klart, vilket är anledningen till att jag inte beställt artikeln från ett annat bibliotek.

⁸⁰ Debattartikeln WTO, GATS och hoten mot de offentliga biblioteken har publicerats både i *Ikoner* och i *BiS*, men räknas ändå bara som en artikel.

⁸¹ Bergström & Boréus 2000, s. 236.

⁸² *Ibid.*, s. 154.

Avsikten med uppsatsens tre frågeställningar - att beskriva debattörerna, redogöra för innehållet i debatten och sedan koppla detta innehåll till en eller flera politiska ideologier - överensstämmer med den innehållsliga idéanalysens målsättning att presentera maximal klarhet och rekonstruera argumenten i en debatt och slutligen knyta samman argumenten med en ambition att identifiera olika ideologier. Den innehållsliga idéanalysen har utifrån denna överensstämmelse valts som metod för den här uppsatsen.

Hur har jag gått tillväga för att beskriva innehållet i debatten och sedan knyta samman debattörernas inlägg med en eller flera politiska ideologier? Det avsnitt i uppsatsen som är en beskrivning av debattens huvudinnehåll har jag strukturerat utifrån teman. Konstruktionen av teman har skett genom att debattmaterialet har lästs igenom och återkommande grundtankar har iakttagits och noterats. Efter många genomläsningar har teman kunnat utformas utifrån de grundtankar som iakttagits och noterats.

I svaret på den tredje frågeställningen har jag kopplat samman debattörernas åsikter om GATS med politiska ideologier - detta har skett genom att jag gång på gång gått igenom debattmaterialet och samtidigt läst litteratur om politiska ideologier. Jag har undersökt vilka likheter och skillnader det finns mellan debattörernas beskrivning av GATS och olika politiska ideologier. Utifrån denna undersökning har jag bedömt vilka politiska ideologier som överensstämmer med debattörernas beskrivning av GATS.

3 Debattör- och debattinnehållspresentation

Det här kapitlet består av två stora avdelningar – i den första står debattörerna i fokus och i den andra framställs debattens innehåll. I den del som handlar om debattörerna beskrivs bl.a. vilka personer som yttrar sig i debatten, vilken organisation eller parti debattörerna tillhör och huruvida debattörerna uppfattar GATS som ett hot eller inte. Den del som handlar om debattens innehåll är en redogörelse för debattens huvudbudskap.

3.1 Debattörerna

I debatten är det elva debattörer som yttrar sig. De flesta debattörerna gör sina debattinlägg som representanter för en organisation eller ett parti. Jag har delat in debattörerna i tre olika grupper utifrån den position som debattören företräder i debatten.⁸³ De tre grupperingarna är *politiker och myndigheter, individer och organisationer inom bibliotekssektorn och intresseorganisationer*.

De debattörer i debatten som tillhör grupperingen politiker och myndigheter är Leif Pagrotsky, Marita Ulvskog och Magnus Rentzhog. Pagrotsky och Ulvskog är ministrar i den socialdemokratiska regeringen och Rentzhog arbetar för Kommerskollegium. Pagrotsky, Rentzhog och Ulvskog gör var sitt uttalande i debatten.

⁸³ Syftet med att gruppera debattörerna är dubbelt. För det första blir det tydligt att debattören är en del av ett större sammanhang och inte bara deltar i diskussionen som oberoende individer. För det andra blir debattörpresentationen mycket läsvänligare. Genom att ge debattörerna olika grupptillhörighet och ha grupptillhörigheten som kapitelrubriker så undviks en tråkig uppställning där debattörernas namn utgör rubriker.

De debattörer som jag har indelat i grupperingen individer och organisationer inom bibliotekssektorn är Fiona Hunt, Kjell Nilsson och styrelsen för föreningen BiS. BiS remissyttrande till Kommerskollegium är ett av två debattinlägg i debatten som inte är undertecknat av en individ. Detta remissyttrande är en kollektiv skrivelse från BiS styrelse. Hunt uttalar sig som privatperson och företräder inte någon organisation eller parti. Nilsson representerar BIBSAM, SB, EBLIDA och IFLA.⁸⁴ BiS gör ett debattinlägg, Hunt två och Nilsson ett.

Britt-Marie Häggström, ledaren i *DIK-forum*, Ove Jansson, Lars-Olof Karlsson och Lasse Karlsson har jag placerat i gruppen intresseorganisationer. Häggström och ledaren i *DIK-forum*⁸⁵ är företrädare för DIK, Jansson för SKTF, Lars-Olof Karlsson och Lasse Karlsson är talesmän för Attac. Häggström gör tre uttalanden i debatten, medan ledaren i *DIK-forum*, Jansson, Lars-Olof Karlsson och Lasse Karlsson gör var sitt inlägg.

Utöver denna gruppindelning kommer jag även att göra en uppdelning mellan de debattörer som uppfattar GATS som ett hot mot folkbiblioteket och de som inte gör det. Alla debattörerna i grupperingarna individer och organisationer inom bibliotekssektorn och intresseorganisationer uppfattar GATS som ett potentiellt hot mot folkbiblioteket. Debattörerna i grupperingen politiker och myndigheter uppfattar inte GATS som något hot mot folkbiblioteket.⁸⁶

De debattörer som uppfattar GATS som ett hot kommer att benämnas som *kritikerna* och de debattörer som inte uppfattar GATS som ett hot kommer att kallas för *förespråkarna*. Syftet med att använda termerna kritikerna och förespråkarna är att ge en enklare och mer läsvänlig text. Dessa beteckningar är dock lite problematiska. Alla debattörer som har beteckningen kritikerna är inte uttalat kritiska till GATS som helhet vilket gör att beteckningen kritikerna kan uppfattas som missvisande. Det enda som benämningen kritikerna betyder är att de som tillhör denna gruppering uppfattar GATS som ett hot mot folkbiblioteket. Beteckningen förespråkarna kan också uppfattas som missvisande eftersom de debattörer som placerats i gruppen förespråkarna inte vill att folkbiblioteket ska bli föremål för förhandling inom GATS. Dessa debattörer förespråkar alltså inte en ståndpunkt som hävdar att folkbiblioteket ska vara

⁸⁴ BIBSAM är Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samordning och utveckling. SB står för Svensk Biblioteks-förening och EBLIDA är en förkortning av European Bureau of Library, Information and Documentation Associations.

⁸⁵ Artikeln i *DIK-forum* som återfinns på ledarplats är det andra debattinlägget i debatten som inte är undertecknat av en individ.

⁸⁶ Det är omöjligt att avgöra vem som är debattören i fyra av debattartiklarna. Den första artikeln har titeln *Frihandeln hotar biblioteken* och är skriven av Annika Stenlund (*Biblioteksbladet* 2003:1). Stenlund kommer inte med några egna åsikter utan gör en sammanfattning av GATS/folkbiblioteksdebatten. Hon nämner bl.a. vad Leif Pagrotsky, Marita Ulvskog, Kjell Nilsson och Magnus Rentzhog har för ståndpunkter i debatten. Mats Myrstener har skrivit artikeln *Demokratiska aspekter handelshinder?* (*BiS* 2002:2) och det är den andra artikeln som det är omöjligt att avgöra vem som är debattören. Myrstener sammanfattar en diskussion som hölls på BiS årsmöte 2002 där Kjell Nilsson och Lasse Karlsson samtalade om GATS och globaliseringens inverkan på de svenska biblioteken. Myrstener kommer inte med några egna ståndpunkter utan återger bara det som Nilsson och Karlsson sagt i diskussionen.

Den tredje artikeln, där det är svårt att utläsa vem det är som debattören, är undertecknad av Annika Eriksson. Artikeln har överskriften *GATS efter Cancun* och handlar om vad som hänt efter WTO-mötet i Cancun (*Biblioteksbladet* 2003:9). Artikeln innehåller några citat av Magnus Rentzhog från Kommerskollegium samt utsagor som Eriksson själv framför.

Den fjärde och sista artikeln har titeln *GATS-nytt* och är skriven av Lasse Karlsson (*BiS* 2003:2). I artikeln beskriver Karlsson det aktuella läget i GATS-förhandlingarna och återger en rad uttalanden om GATS, bl.a. en artikel i DN och ett yttrande av ordförande i Konstnärliga- och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd.

en del av GATS. Beteckningen förespråkarna kommer ifrån att de debattörer som indelas i denna grupp är positiva till GATS och försvarar detta avtal.⁸⁷

Ett annat problem med att dela in debattörerna i olika grupper är att den enskilda debattören inte alltid har exakt samma åsikt som de andra debattörerna trots att de placerats i samma grupp. Detta problem upplöses till stor del genom att jag i fotnoterna anger vilken debattör det är som framför sin åsikt.

3.1.1 Debattöröversikt

För att det ska vara lättare att få en översikt över alla debattörer och de positioner som de företräder så har jag gjort tabeller som åskådliggör detta. I tabellerna finns namnen på debattörerna, vilka organisationer eller partier som de företräder, hur många debattinlägg de gör, i vilken tidskrift de gör sina yttranden och vilket år artikeln publicerades, vilken grupptillhörighet de har tilldelats och huruvida de tillhör förespråkarna eller kritikerna.

⁸⁷ Ett alternativ till att använda termerna kritikerna och förespråkarna skulle kunna vara att använda sig av debattörernas namn, men ett sådant tillvägagångssätt skulle resultera i en mycket svårläst text med ständiga upprepningar av namn.

Förespråkarna

Debattör	Företräder	Antal debattinlägg	Tidskrift och år för publicering	Grupptillhörighet
Marita Ulvskog	Socialdemokraterna	Ett	<i>BiS</i> 2001	Politiker och myndigheter
Leif Pagrotsky	Socialdemokraterna	Ett	<i>BiS</i> 2001	Politiker och myndigheter
Magnus Rentzhog	Kommerskollegium	Ett	<i>DIK-forum</i> 2003	Politiker och myndigheter

Kritikerna

Debattör	Företräder	Antal debattinlägg	Tidskrift och år för publicering	Grupptillhörighet
Kjell Nilsson	BIBSAM, SB, IFLA och EBLIDA	Ett	<i>Ikoner</i> 2002	Individer och organisationer i bibliotekssektorn
Fiona Hunt	Bibliotekarie	Två	<i>BiS</i> 2001 <i>BiS</i> 2002	Individer och organisationer i bibliotekssektorn
Styrelsen för föreningen BiS	BiS	Ett	<i>BiS</i> 2002	Individer och organisationer i bibliotekssektorn
Lasse Karlsson	Attac	Ett	<i>BiS</i> 2003	Intresseorganisationer
Ove Jansson	SKTF	Ett	<i>BiS</i> 2002	Intresseorganisationer
Britt-Marie Häggström	DIK	Tre	<i>BiS</i> 2002 <i>DIK-forum</i> 2002 <i>DIK-forum</i> 2003	Intresseorganisationer
Ledaren i DIK-forum	DIK	Ett	<i>DIK-forum</i> 2002	Intresseorganisationer
Lars-Olof Karlsson	Attac	Ett	<i>BiS</i> 2002	Intresseorganisationer

Politiker och myndigheter

De politiker som uttalar sig i debatten är Marita Ulvskog och Leif Pagrotsky och de företräder det socialdemokratiska partiet.

Marita Ulvskog har en bakgrund som journalist. Hon har arbetat på LO-tidningen och har varit chefredaktör och ansvarig utgivare för Dala-Demokraten. I arbetet inom det socialdemokratiska partiet har hon bl.a. arbetat som pressekreterare åt Ingvar Carlsson och haft chefsbefattning för Civildepartementet. Ulvskog blev kulturminister 1996.⁸⁸

Leif Pagrotsky är utbildad civilekonom och har t.ex. arbetat för riksbanken. I sitt arbete inom socialdemokraterna har Pagrotsky bl.a. jobbat vid finansdepartementet och varit handelsminister och Nordisk samarbetsminister. 2002 blev Pagrotsky näringsminister i den socialdemokratiska regeringen.⁸⁹

Enligt socialdemokraternas partiprogram vill partiet ”forma ett samhälle grundat på demokratins ideal om alla människors lika värde. Fria och jämlika människor i ett solidariskt samhälle är den demokratiska socialismens mål”.⁹⁰ Strävan efter jämlikhet gäller både klass, kön och etnicitet. När socialdemokraterna presenterar sitt partiprogram anser de att det i partiprogrammet görs en tydlig skiljelinje mellan kapitalism och marknadsekonomi. Partiet vill ha en marknadsekonomi som är underordnad demokratin och demokratins spelregler.⁹¹

I kulturpolitiska frågor vill socialdemokraterna bryta de sociala och geografiska hinder som gör att många människor står utanför kulturlivet. De vill att alla människor, såväl barn som vuxna, ska ha möjlighet att ta del av kultur och eget skapande. Partiet uppfattar kulturen som en kraft för hela samhällsutvecklingen som ger människor möjlighet att växa och vidga sina perspektiv. Kulturen är viktig för både välfärd och tillväxt, enligt socialdemokraterna.⁹²

Den tredje debattören i grupperingen politiker och myndigheter är Magnus Rentzhog. Han arbetar för Kommerskollegium. Kommerskollegium är Sveriges myndighet för utrikeshandel och handelspolitik och denna myndighet arbetar för en öppen handel med tydliga spelregler, både inom och utanför EU.⁹³

Kommerskollegium förser regeringen med analyser och annat underlag inför förhandlingar och diskussioner i EU och WTO. Organisationen hjälper företag som stöter på handelshinder i sina utlandsaffärer och privatpersoner om de kommer i kläm mellan olika regelsystem inom EU. Målen för Kommerskollegiums arbete är att bidra till en effektiv inre marknad, en öppen handelspolitik i EU och ett förstärkt multilateralt handelssystem inom WTO.⁹⁴

⁸⁸ Socialdemokraterna 2004-04-06. *Biografi*.

⁸⁹ Socialdemokraterna 2004-04-23. *CV för Leif Pagrotsky*.

⁹⁰ Socialdemokraterna 2001. *Partiprogram för Socialdemokraterna antaget vid partikongressen 2001*.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Socialdemokraterna. *Kultur*.

⁹³ Kommerskollegium. *Kommerskollegium. Om oss*.

⁹⁴ *Ibid.*

Individer och organisationer i bibliotekssektorn

Fiona Hunt är den enda personen i debatten som inte representerar en organisation eller ett parti utan bara yttrar sig som enskild individ. I BiS presenteras Hunt som kanadensisk bibliotekarie, lärare och aktiv i WTO-frågor.⁹⁵ Hunt har en magisterexamen i *Library and Information Studies* och den tog hon vid *the University of British Columbia*. Efter att Hunt tagit sin magisterexamen blev hon intresserad av hur internationella handelsavtal som t.ex. GATS kan inverka på bibliotekens verksamhet. Hunt har allt sedan dess arbetat med att ge information om frågor som rör bibliotek och internationella handelsavtal. Hunt är numer verksam som *Information Literacy Librarian* vid *Zayed University* i Abu Dhabi, Förenade Arabemiraten.⁹⁶ Hennes arbete handlar om att hjälpa studenter att utveckla sina färdigheter i att söka och använda information.⁹⁷

En annan person som är verksam inom bibliotekssektorn är Kjell Nilsson. Nilsson är chef för BIBSAM sedan 1988 då denna organisation startade. Nilsson har en mängd förtroendeuppdrag, t.ex. för standardiseringskommissionen och statistik- och utvärderingskommittén. Nilsson är dessutom medlem i olika grupper inom IFLA och EBLIDA.⁹⁸ Utöver detta är Nilsson företrädare för SB i frågor som rör GATS.⁹⁹

SB är en ideell förening med uppgift att verka för ett nationellt bibliotekssystem av hög standard. Medlemmarna i föreningen är antingen organisationer eller enskilda personer. SB är bl.a. medlem i EBLIDA och IFLA.¹⁰⁰

EBLIDA är en oberoende paraplyorganisation som består av nationella sammanslutningar i Europa inom områdena bibliotek, information, dokumentation och arkiv. De ämnesområden som EBLIDA koncentrerar sig på rör det europeiska informationsområdet och handlar om upphovsrätt och licens, kultur och utbildning och om EU:s utvidgning. EBLIDA arbetar för att tillgången till information i den digitala tidsåldern ska vara så lättillgänglig som möjligt. EBLIDA anser att bibliotek och arkiv har en stor betydelse för att uppnå detta mål.¹⁰¹

IFLA har många målsättningar gemensamt med EBLIDA, men IFLA verkar på en internationell nivå. Denna organisation är oberoende, icke-politisk och icke-vinstsyftande.¹⁰² IFLA jobbar för att ta till vara på biblioteks- och informationsrådets intressen och fungerar som det globala språkröret för biblioteks- och informationsyrket.¹⁰³

IFLA och EBLIDA samarbetar i frågor som handlar om WTO och GATS. IFLA och EBLIDA menar att biblioteks- och arkivservice måste hållas utanför GATS-förhandlingarna.¹⁰⁴

I debatten finns det ytterligare en debattör som är verksam inom bibliotekssektorn och det är BiS. BiS är en socialistisk förening för biblioteksanställda och andra personer med intresse för

⁹⁵ Hunt 2001, s. 17-18. Hunt 2002, s. 10-12.

⁹⁶ Hunt 2002, s. 10-12.

⁹⁷ Hunt, Fiona. *Fiona Hunt. Information Literacy Librarian.*

⁹⁸ Nilsson, Kjell. *Kjell Nilsson, chef för BIBSAM.*

⁹⁹ Nilsson, Kjell 2002. WTO, GATS och hoten mot de offentliga biblioteken, s. 9-11.

¹⁰⁰ SB. *Om Svensk Biblioteks-förening.*

¹⁰¹ EBLIDA. *European Bureau of Library, Information and Documentation Associations. Lobbying for Archives and Libraries.*

¹⁰² IFLA 2004-04-23. *More about IFLA.*

¹⁰³ IFLA. *About IFLA.*

¹⁰⁴ EBLIDA. *EBLIDA statement on the WTO GATS negotiations. Libraries and trade in service.*

biblioteksfrågor. Enligt BiS står socialism för tanken om mänsklig frigörelse och utveckling. Socialism innebär också att materiella och sociala tillgångar fördelas rättvis.¹⁰⁵ BiS anser att biblioteket ska bevara och vidareutveckla demokratin i samhället.¹⁰⁶ Detta ska ske genom att:

- stödja yttrandefriheten och garantera tillgången till information som grund för opinionsbildning och samhällskritik
- utgöra en offentligt finansierad och demokratiskt styrd institution som utvecklas i dialog med brukare och närsamhälle.
- arbeta uppsökande, läsfrämjande och vägledande i första hand för dem som riskerar att hamna på fel sida om den växande informationsklyftan
- aktivt erbjuda information och litteratur som utgör komplement och alternativ till det kommersiellt gångbara.¹⁰⁷

I tidskriften *BiS* debatteras aktuella nationella och internationella biblioteksfrågor.

Återkommande teman i tidskriften är bibliotekshistoria, framtidens bibliotek och det rättvisa biblioteket. Många artiklar har även skrivits om ”service för friskolor, nyliberala GATS/WTO som hot mot biblioteken och Internetpolicy på bibliotek”.¹⁰⁸

Intresseorganisationer

Lars-Olof Karlsson och Lasse Karlsson har delats in i grupperingen intresseorganisationer. Både Lars-Olof och Lasse är aktiva inom Attac. Attac beskriver sig själva som en del av den internationella demokratirörelsen. Attac kritiserar den utveckling som de menar dominerar ekonomin över hela världen och som försvagar eller omöjliggör verklig demokrati. Denna utveckling kännetecknas av att det är investerarnas och spekulanternas fri- och rättigheter som gynnas och av att det är dessa grupper som styr politikerna och deras beslut.¹⁰⁹

Attac uppfattar inte utvecklingen som förutbestämd utan arbetar för en ekonomi där medborgarnas behov värderas högst. Det demokratiska inflytandet över de samhällsekonomiska besluten måste öka, anser Attac.¹¹⁰ Attac har en programförklaring där man driver fem specifika frågor. Dessa frågor handlar om att:

- Införa en Tobinskatt
- Avskaffa skatteparadisen
- Motverka spekulering med pensionspengar
- Avskriva de fattigaste ländernas skulder
- Verka för handelsregler som gynnar en hållbar och rättvis utveckling¹¹¹

Attac är mycket involverade i frågor som rör GATS. Organisationen är starkt kritisk till GATS då de anser att avtalet är en del av den utveckling som utmärks av pengarnas, spekulanternas och storföretagens ökande inflytande över människors välbefinnande.¹¹²

¹⁰⁵ Föreningen BiS (2000). *Program för föreningen Bibliotek i Samhälle*.

¹⁰⁶ Föreningen BiS. *Vad är BiS?*

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Föreningen BiS. *Tidskriften BiS*.

¹⁰⁹ Attac. *Våra frågor*.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Attac. *Attac Sverige. Programförklaring*.

¹¹² Ibid.

Förutom Karlsson är det tre andra debattörer i debatten som jag klassificerat som representanter för en intresseorganisation. Det är Britt-Marie Häggström, ledaren i *DIK-forum* och Ove Jansson. Häggström är förbundsordförande i DIK och president i EBLIDA. I debatten talar Häggström, liksom ledaren i *DIK-forum*, som ombud för DIK. Jansson är bibliotekschef i Tidaholm och ledamot av SKTF: s förbundsstyrelse. Häggström, ledaren i *DIK-forum* och Jansson företräder alltså två fackförbund, DIK respektive SKTF.¹¹³

I DIK: s stadgar står det att ”DIK är en partipolitiskt obunden facklig organisation för verksamma inom områdena dokumentation, information, kommunikation och kultur”.¹¹⁴ DIK driver frågor som har betydelse för utbildning, yrkesutövning och anställningsförhållanden. Verksamheten bygger på värderingar som utmärker en demokratisk rättsstat, vilket innebär att DIK: s arbete utgår från den svenska grundlagen, FN:s allmänna förklaringar om de mänskliga rättigheterna och den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande skyldigheterna.¹¹⁵

DIK arbetar för att förbättra sina medlemmars löner och anställningsvillkor. De vill även förbättra den arbetsorganisation och arbetsmiljö som medlemmarna befinner sig i. Andra mål som DIK strävar efter är att utveckla medlemmarnas kompetens, vara goda omvärlds- och invärldsbevakare och att förbättra utbildning och forskning på de områden där deras medlemmar är verksamma.

I SKTF: s stadgar står det att SKTF ”är en facklig organisation för tjänstemän och uppdragstagare i kommuner, landsting, kommunala bolag och stiftelser, kooperativ, kyrkan samt privat verksamhet inom vård, omsorg och utbildning”.¹¹⁶ Målet för SKTF är att ta vara på och främja medlemmarnas ekonomiska, fackliga, sociala och yrkesmässiga intressen. Förbundet är partipolitiskt obundet och dess verksamhet bygger på värderingar som värnar om demokratiska principer och respekten för alla människors lika värde.¹¹⁷

SKTF uppfattar bl.a. som sin uppgift att motverka alla former av diskriminering på arbetsplatsen. Förbundet arbetar för ökad jämställdhet och mångfald och är aktiv inom lagstiftnings- och trygghetsfrågor. SKTF samarbetar med andra organisationer som främjar medlemmarnas intressen, t.ex. TCO.¹¹⁸

Kritikerna – i majoritet i debatten

Sammanfattningsvis kan det konstateras att merparten av de debattörer som yttrar sig i debatten är kritiker, d.v.s. debattörer som uppfattar GATS som ett potentiellt hot mot folkbiblioteket. Denna grupp består av individer och organisationer i bibliotekssektorn, samt olika intresseorganisationer. Det är inte speciellt förvånande att det är kritikerna som är i majoritet i debatten eftersom det oftast är mer motiverande att argumentera mot något som uppfattas som ett hot än för något som inte urskiljs som ett hot.

¹¹³ Jansson, Ove 2002. bis frågade DIK och SKTF om GATS, s. 10. Häggström, Britt-Marie 2002a. DIK om WTO och GATS, s. 14.

¹¹⁴ DIK 2003-12-07. *DIK: s stadgar*.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ SKTF. *Det här är SKTF!*

¹¹⁷ SKTF 2003. *SKTF: s stadgar*.

¹¹⁸ Ibid.

De debattörer i debatten som inte uppfattar GATS som något hot mot folkbiblioteket (förespråkarna) är två socialdemokratiska politiker och en representant från den statliga myndigheten kommerskollegium. De socialdemokratiska debattörerna tar inte själva initiativ till att ge sig in i debatten utan gör det på uppmaning av en av de tidskrifter där debatten förs.¹¹⁹ Debatten inleds av den kanadensiska bibliotekarien Fiona Hunt – med andra ord av en utländsk debattör och av en debattör som uppfattar GATS som ett hot mot folkbiblioteket.¹²⁰

Det finns alltså två tydliga grupperingar i debatten där merparten av debattörerna är kritiker och en mindre del är förespråkare. Frågan är vad dessa debattörer debatterar om?

3.2 Debattens innehåll

Avsnittet om debattens innehåll har fyra underrubriker och är strukturerat utifrån tre övergripande teman (det tredje temat är uppdelad under två rubriker). Det första temat handlar om vilka tjänster som kan och vilka som inte kan bli föremål för diskussion inom ramen för GATS. Förespråkarna hävdar att GATS inte berör den offentliga sektorn och därmed skulle inte det svenska folkbiblioteket kunna bli en verksamhet som ingick i GATS-förhandlingarna. Många av kritikerna är mycket tveksamma till att det bara skulle vara den privata sektorn som är förhandlingsbar inom GATS och gör gällande att GATS definition på vilka tjänster som är förhandlingsbara inte utesluter folkbiblioteket. Detta tema behandlas under rubriken *Vilka tjänster är förhandlingsbara?*

Huruvida GATS och GATS-förhandlingarna är demokratiska eller inte är innehållet i det andra temat. Kritikerna menar att GATS på olika vis är odemokratiskt. T.ex. anser de att förhandlingarna är hemliga och utan demokratisk insyn, att transnationella företag ligger bakom utformningen av avtalet och att dessa företag påverkar förhandlingar så att det gynnar dem. Vidare hävdar kritikerna att GATS medför att allt mer makt flyttas från de folkvalda politikerna till de transnationella företagen och att frågor om GATS behöver mer utrymme och uppmärksamhet i den nationella demokratiska diskussionen. Förespråkarna uppfattar däremot inte GATS som något destruktivt för demokratin. Dessa debattörer gör bl.a. gällande att det är de enskilda länderna som förhandlar inom GATS och inte transnationella företag. Dessutom menar förespråkarna att det är de enskilda länderna själva som bestämmer vad man vill förhandla om och att det inte finns något i GATS som kan tvinga ett land att öppna upp en viss sektor. Det andra temat beskrivs under rubriken *WTO/GATS och demokrati*.

Det tredje temat rör frågan om GATS utgör ett hot eller inte för folkbiblioteket? Kritikerna anger en rad hot som GATS skulle kunna medföra för folkbiblioteket. Bl.a. skulle GATS kunna utgöra ett hot mot folkbibliotekets offentliga drift och folkbibliotekets elektroniska tjänster skulle kunna vara hotade, likaså bibliotekariernas utbildningskompetens. Därtill kan GATS leda till att folkbiblioteket blir tvunget att privatisera sin verksamhet vilket skulle utgöra ett hot mot folkbibliotekets demokratiska ideal som slår fast att alla medborgare ska ha tillgång till ett bra bibliotek vars tjänster i princip ska vara gratis. Kritikernas åsikter om det tredje temat framförs under rubriken *Vilka hot innebär GATS?*

Förespråkarna menar att folkbiblioteket inte alls är hotat av GATS. Politikerna hävdar att det är det enskilda landet som avgör vilken sektor som ska privatiseras och att det inte är något

¹¹⁹ Ulvskog, Marita 2001. "Vi kommer att försvara svensk bibliotekspolitik", s. 6.

¹²⁰ Hunt, Fiona 2001, s. 17-18.

som GATS kan avgöra. Sverige har dessutom en bibliotekslag som förbjuder folkbiblioteken att ta ut avgifter för sina boklån. Denna lag fastställer också en rad skyldigheter som stat, landsting och kommun har för biblioteksverksamheten. Dessa skyldigheter upphävs inte av GATS. Under rubriken *Hotbilden är felaktig* presenteras företrädarnas uppfattning i fråga om det tredje temat.

3.2.1 Vilka tjänster är förhandlingsbara?

Ett mycket centralt tema i debatten, och en källa till konflikt bland debattörerna, är frågan om vilka tjänster som kan bli föremål för förhandling och vilka som inte kan bli det inom GATS. Det är GATS artikel I paragraferna 1.3 b och c som står i fokus för denna diskussion. Dessa paragrafer definierar vad en tjänst är och därmed också vilka tjänster som ryms inom GATS. Paragraferna 1.3 b och 1.3 c lyder:

(b) "tjänster" inbegriper varje tjänst inom vilken sektor som helst utom tjänster som tillhandahålls i samband med utövandet av statliga befogenheter;

(c) "en tjänst som tillhandahålls i samband med utövandet av statliga befogenheter" avser varje tjänst som tillhandahålls varken på kommersiella grunder eller i konkurrens med en eller flera tillhandahållare av tjänster.¹²¹

Debattörerna är oense hur paragraf 1.3 b ska tolkas och denna oenighet handlar först och främst om förståelsen av det engelska begreppet "exercise of governmental authority". I den svenska officiella översättningen som citerades ovan översätts "exercise of governmental authority" med "utövandet av statliga befogenheter". Kritikerna översätter och förstår begreppet som "myndighetsutövning"¹²² eller "utövandet av statliga befogenheter"¹²³. Två av förespråkarna förstår begreppet som "offentligt tillhandahållna tjänster"¹²⁴

Debattörerna är även oense om förståelsen av paragraf 1.3 c. Paragraf 1.3 c definierar de tjänster som görs vid "utövandet av statliga befogenheter" som "varje tjänst som tillhandahålls varken på kommersiella grunder eller i konkurrens med en eller flera tillhandahållare av tjänster".¹²⁵

Vissa av kritikerna anser att denna paragraf är mycket otydligt formulerad och att den inte på något sätt garanterar att det svenska folkbiblioteket skulle vara undantaget från förhandlingar inom GATS.¹²⁶ Nilsson kommenterar paragrafen i ett av sina debattinlägg.

Förklaringen i avtalet om att det skulle röra sig om alla tjänster som varken tillhandahålls kommersiellt eller i konkurrens med andra serviceleverantörer är dock uppenbarligen fullständigt ogenomtänkt. Exempelvis kan ju en och samma tjänst tillhandahållas utan någon

¹²¹ Attac 1995. *GATS-avtalet på svenska. Allmänna tjänstehandelsavtalet inom WTO från 1994/1995*. Artikel I § 1.3 b och c. Dessa paragrafer är en svensk översättning av den juridiskt bindande engelska versionen.

¹²² BiS 2002. Remissvar från Bibliotek i Samhälle (BiS) på Kommerskollegiums Remisshandling, 2002-10-25, om nya svenska tjänsteliberaliseringar, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Hunt 2002, s. 10-12. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹²³ Karlsson 2002b, s. 6-9.

¹²⁴ Pagrotsky, Leif 2001. Vi gör inga åtaganden som inverkar på våra folkbibliotek, s. 7. Ulvskog 2001, s. 6.

¹²⁵ Attac 1995, artikel I § 1.3 c.

¹²⁶ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Häggström, Britt-Marie 2003. Det finns skäl till misstro, s. 21. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

som helst konkurrens ena dagen och i hård konkurrens nästa, så fort någon beslutar att den vill göra samma sak.¹²⁷

Karlsson är också kritisk till GATS paragraf 1.3 c och hävdar att denna paragraf inte alls garanterar att offentliga tjänster skulle vara undantagna från GATS.

Men redan i nästa stycke sägs att med detta menas "varje tjänst som tillhandahålls varken på kommersiella grunder eller i konkurrens med en eller flera tillhandahållare av tjänster". Fundera på vad det kan innebära! Och om handelsministern tycker att detta är ett betryggande tydligt språk törs jag lova att vi i Attac är av annan mening. Vi är dessutom i gott sällskap. Självaste Tjänstehandelsrådet – det organ inom GATS som har skapats för att styra avtalets tolkning – har uttalat att sektorer som hälsovård och service *inte* ligger utanför GATS räckvidd.¹²⁸

Hunt uppfattar paragraf 1.3 c som otillräcklig för att försäkra att folkbibliotekets verksamhet skulle hamna utanför GATS. Hon påpekar även att tolkningen av denna paragraf ligger hos WTO: s skiljedomsnämnd, så skulle t.ex. ett företag som har biblioteksliknande verksamhet ifrågasätta om folkbibliotekets verksamhet inte utgör "konkurrens med en eller flera tillhandahållare av tjänster" så skulle bedömningen av detta ligga hos denna nämnd.

Den sista paragrafen (artikel 1.3.c) innebär på grund av sin vaghet en tänkbar fara för biblioteksverksamheten. Den verkar ju betyda att "om en tjänst tillhandahålls på icke-kommersiell basis men i konkurrens med andra leverantörer, eller på kommersiell basis men utan konkurrens, då är det inte en tjänst som ingår i myndighetsutövningen ("governmental authority")"

Steven Shrybman, en kanadensisk advokat uppmärksammas för sitt arbete med GATS och andra WTO-överenskommelser, påpekar att formuleringarna i dessa paragrafer gör tolkningen av dem öppen för spekulationer. Skulle någon erbjuda en tjänst som innebär en utmaning mot biblioteken, måste tolkningen av paragraferna vila hos WTO:s skiljedomsnämnd, Dispute Settlement Body (DSB) och enbart hos denna nämnd. Om WTO väljer att följa sina egna prejudikat, som fattats på grundval av många tidigare beslut i tvistefrågor, då kan dessa paragrafer tolkas så att det skulle kunna anses strida mot GATS regler om ett biblioteks utbud av tjänster skulle konkurrera med en annan leverantör av samma tjänster på marknaden.¹²⁹

Hunt menar att det inte i förväg går att avgöra hur skiljedomsnämnden kommer att tolka folkbibliotekets verksamhet utifrån GATS formuleringar i paragraf 1.3 c om myndighetsutövning, men hon anser att folkbibliotekets verksamhet ligger i farozonen för att införlivas i GATS.¹³⁰

Förespråkarna gör en helt annan tolkning av paragraf 1.3 b och c och menar att offentliga tjänster är undantagna från GATS-förhandlingar. Rentzhog hävdar:

Offentligt tillhandahållna tjänster är enligt GATS (artikel 1.3 b) undantagna. Sveriges offentligt drivna bibliotek, museer och arkiv berörs därmed inte av förhandlingarna.¹³¹

Pagrotsky är också övertygad om att den offentliga sektorn inte omfattas av GATS.

¹²⁷ Nilsson 2002, s. 9.

¹²⁸ Karlsson 2002b, s. 8.

¹²⁹ Hunt 2002, s. 10.

¹³⁰ Hunt 2002, s. 10-12.

¹³¹ Rentzhog, Magnus 2003. GATS: Inga krav på privatisering av offentliga tjänster, s. 21.

GATS säger tydligt att offentligt tillhandahållna tjänster – som t.ex. vårt utbildningsväsen och sjukvården - inte omfattas av avtalet.¹³²

Nilsson är mycket kritisk till Pagrotskys tolkning av paragraf 1.3 b och c.

Handelsminister Pagrotsky konstaterar kort och gott, i ett brev till tidskriften bis, att ”offentligt tillhandahållna tjänster inte omfattas av avtalet.”!? Syftet med GATS skulle alltså enbart vara att konkurrensutsätta de privata tjänsteföretagens verksamhet. Ärligt talat är det enda gången jag sett en sådan tolkning av GATS.¹³³

Att diskussionen om paragraf 1.3 b och c är så central i debatten är inte så underligt eftersom tolkningen av dessa paragrafer avgör om folkbibliotekets verksamhet hamnar innanför eller utanför GATS ramar. Slutsatserna som förespråkarna och kritikerna gör skiljer sig markant från varandra. Förespråkarna menar att offentliga tjänster inte berörs av GATS och därmed berörs inte heller folkbiblioteket. Kritikerna anser däremot att offentliga tjänster visst kan omfattas av GATS och följaktligen även folkbibliotekets verksamhet.

3.2.2 WTO/GATS och demokrati

Debattörerna har olika åsikter om huruvida GATS-förhandlingarna är demokratiska eller inte. Kritikerna framför en rad argument för att GATS-förhandlingarna odemokratiska medan förespråkarna inte uppfattar förhandlingarna som något negativt vad gäller demokratiaspekter.

Jag kan urskilja fem argument i debatten som kritikerna framför för tesen att GATS-förhandlingarna är odemokratiska.

- För det första är GATS-förhandlingarna hemliga och förs bakom lykta dörrar. Det betyder att de beslut som fattas står utanför demokratisk kontroll.¹³⁴
- För det andra kan Sverige genom GATS-förhandlingarna bli tvunget att öppna upp tjänstesektorer som man egentligen inte vill öppna upp. Det skulle innebära att Sveriges självbestämmande sätts åt sidan.¹³⁵
- För det tredje är det EU som företräder Sverige i GATS-förhandlingarna vilket skulle kunna betyda att Sveriges folkvalda politiker förlorar i inflytande över förhandlingarna.¹³⁶
- För det fjärde finns det inflytelserika lobbyister vid GATS-förhandlingarna. Dessa lobbyister försöker bara tillgodose olika företags och organisationers intressen och är inte folkligt framröstade vid parlamentariska val.¹³⁷
- För det femte har frågor som rör GATS-förhandlingarna inte blivit tillräckligt demokratiskt prövade i Sverige. Informationen om WTO och GATS har varit mycket

¹³² Pagrotsky 2001, s. 7.

¹³³ Nilsson 2002, s. 10.

¹³⁴ Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Karlsson, Lars-Olof 2002a. Fem skäl för en biblioteksarbetare att se upp med GATS, s. 6. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹³⁷ Ibid.

bristfällig och det har därför inte varit möjligt att föra en allmän demokratisk debatt om denna organisation och detta avtal.¹³⁸

Karlsson beskriver hur han uppfattar GATS-förhandlingarna.

Och i förhandlingar är man som bekant inte ensam om att bestämma, och i synnerhet gäller det Sverige i WTO-sammanhang, där vi inte ens sitter med vid förhandlingsbordet. Det första nålsögat vi ska igenom är EU där vi är ett litet land bland 14 andra och där vi trots allt kaxigt tal om självbestämmande regelmässigt får krypa till korset. När sedan förhandlingsdynamiken börjar verka i de slutna rummen på WTO-mötena (där de mäktiga lobbyisterna dessutom skuggar förhandlarna) är Sveriges röst knappt hörbar. Det gäller ju – som Pagrotsky också framt säger – att vi ska gynna vår egen exportindustris intresse av att komma in på andra länders tjänstesektorer. Då får vi naturligtvis också vara beredda till eftergifter som släpper in företag från andra länder som vill tjäna pengar på vårt behov av tjänster. Det inte minst allvarliga är att detta förhandlande dessutom sker på de villkor som gäller i den diplomatiska traditionen. Man gör alltså upp bakom stängda dörrar och de kompromisser som uppnås offentliggörs inte för diskussion och godkännande av medborgarna.¹³⁹

Karlsson anser att makteliten isolerar sig vid GATS-förhandlingarna och detta medför ett oerhört stort demokratiskt underskott.¹⁴⁰ Nilsson är också kritisk till hur GATS-förhandlingarna går till.

Avtalsförhandlingar är emellertid alltid en fråga om givande och tagande, och det finns förvisso mäktigare länder än Sverige som deltar i GATS-förhandlingarna. Sverige är mycket angeläget att öppna nya marknader utomlands för sina tjänsteföretag, och då får man kanske också gå med på att öppna den egna marknaden även på områden som man helst skulle vilja hålla utanför?

...Slutligen frågar sig många vilken roll EU-kommissionen spelar i GATS-förhandlingarna i förhållande till de enskilda EU-medlemsländerna. Är det rentav så att de enskilda ländernas önskemål kommer att underordnas EU: s?¹⁴¹

Förespråkarna gör en helt annan bedömning av GATS-förhandlingarna och poängterar Sveriges och alla andra länders självbestämmanderätt. GATS-förhandlingarna innebär alltså inte att de folkvalda politikernas makt minskar.

Pagrotsky framhåller att det är de enskilda ländernas regeringar som förhandlar inom WTO och inte företagen. GATS-förhandlingarna bygger på principen om positiv listning. Enligt Pagrotsky innebär positiv listning att det är de enskilda länderna som:

...själva avgör vilka åtagande de vill göra – inom vilka sektorer och i vilken utsträckning man vill öppna en viss tjänstemarknad för andra länders aktörer. Att ett land har gjort ett visst åtagande tvingar inte något annat land att göra motsvarande åtagande.¹⁴²

Utifrån detta slår Pagrotsky fast att det inte finns någonting i GATS som kan tvinga ett land att öppna upp en bestämd sektor.¹⁴³ Rentzhog anser i linje med detta uttalande att de krav som

¹³⁸ BiS 2002, s. 9-10. Häggström, Britt-Marie 2002b. Debatten om GATS måste bygga på fakta – inte tro, s. 11. Karlsson 2002b, s. 6-9.

¹³⁹ Karlsson 2002b, s. 8.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Nilsson 2002, s. 10.

¹⁴² Pagrotsky 2001, s. 7.

riktas mot Sverige i GATS-förhandlingarna endast är önskemål och att det är Sverige själv som avgör om man vill gå med på dessa krav.¹⁴⁴

Ett annat demokratiskt spørsmål som framkommer i debatten, men som inte berör frågan om huruvida förhandlingarna inom GATS är demokratiska eller inte, handlar om WTO: s skiljedomsnämnd. Förespråkarna gör inga uttalanden om WTO: s skiljedomsnämnd, men flera av kritikerna uppfattar denna nämnd som en odemokratisk inrättning eftersom den står bortom det svenska rättssystemet och inte har någon demokratisk insyn.¹⁴⁵

Karlsson tycker det är mycket oroande att WTO har en egen domstol som dömer i tvistärenden som rör GATS. Denna domstol står utanför de nationella folkstyrda rättssystemen och är fullständigt självständig i förhållande till FN-systemet. Det är med andra ord GATS-byråkratin som själva tolkar det som är otydligt i GATS och de råder därtill över kraftfulla straff som de kan utdöma mot de länder som bryter mot GATS regler. Karlsson hävdar att GATS-byråkrati knappast kan:

...användas eller påverkas av fattiga u-länder och nystartade företag. Bara de stora industrinationerna och de lobbade transnationella bolagen har den makten och de resurserna.¹⁴⁶

Karlsson anser att om WTO: s skiljedomsnämnd kom fram till att någon av de demokratiskt stiftade lagar som finns i Sverige skulle utgöra ett onödigt handelshinder, så skulle denna institution kunna utdöma stränga straff gentemot Sverige.¹⁴⁷

3.2.3 Vilka hot innebär GATS?

Kritikerna anser att GATS utgör en rad hot mot folkbiblioteket. De hot som kritikerna lyfter fram i debatten är hotet mot folkbibliotekets offentliga drift och dess demokratiska funktion, hotet mot bibliotekariernas yrkeskompetens och folkbibliotekets elektroniska tjänster. Dessutom menar kritikerna att GATS utgör ett hot genom de negativa konsekvenser som avreglering och nationell behandling medför. Att de beslut som fattas i GATS-förhandlingarna inte går att ångra uppfattas också som ett hot.

GATS leder till avreglering och nationell behandling

Många av kritikerna anser att ett av syftena med GATS är att avreglera tjänstesektorn.¹⁴⁸ Ett annat syfte med GATS är att ge alla utländska tjänstebaserade företag samma behandling som de företag som verkar på den nationella arenan. Detta brukar betecknas som "nationell behandling".¹⁴⁹

...begreppet "nationell behandling" finns med i alla WTO-överenskommelser och är avsett att skapa en gemensam plattform för alla företag som gör affärer på samma marknad så att inte

¹⁴³ Pagrotsky 2001, s. 7.

¹⁴⁴ Rentzhog 2003, s. 21.

¹⁴⁵ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9.

¹⁴⁶ Karlsson 2002b, s. 8.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹⁴⁹ Hunt 2001, s. 17-18.

utländska företag blir diskriminerade. Men nationell behandling i WTO: s tappning går ett steg längre. Inte nog med att utländska företag måste behandlas på samma sätt som inhemska, det finns inte heller något sätt för regeringar att kräva ett visst beteende av dem.¹⁵⁰

Enligt Hunt innebär således begreppen nationell behandling att de nationella regeringarna inte kan reglera den egna tjänstesektorn i full utsträckning.

Karlsson nämner också principen om nationell behandling och menar att utifrån GATS så får inte nationella regleringar utgöra onödiga hinder för tjänstehandeln. Vad som är onödiga tjänstehinder håller på att utredas i en arbetsgrupp som kallas för "Working Group on Domestic Regulation".¹⁵¹ Karlsson menar att den information som läckt ut från denna arbetsgrupp tyder på att GATS byråkrati kommer att få ökat inflytande på bekostnad av de folkvalda politikerna i respektive länder. Karlsson anser vidare att det tycks som om arbetsgruppen är inne på att de nationella regleringarna ska uppfylla ett nödvändighetskriterium som GATS byråkrater ska tolka och sedan bedöma de enskilda länderna utifrån.¹⁵²

Hotet mot den offentliga driften

Kritikerna hävdar att GATS utgör ett hot mot folkbibliotekets offentliga drift. Detta beror på att om ett land öppnar upp sin bibliotekssektor för konkurrens genom GATS och följer GATS princip om nationell behandling, så skulle det kunna leda till att företag som har biblioteksliknande verksamhet fick samma rätt till statliga bidrag som de offentliga biblioteken, och det skulle i sin tur kunna medföra att staten p.g.a. alla bidragskrav fick upphöra med finansieringen av folkbiblioteket. Hunt förklarar på ett lättbegripligt vis hur GATS och dess princip om nationell behandling skulle kunna påverka folkbiblioteket.

Offentliga bibliotek verkar i den offentliga sektorn och finansieras med skatter. Föreställ dig att ett företag som erbjuder informationstjänster etablerar sig på den svenska marknaden och kräver samma bidrag och skattefinansiering som de offentliga biblioteken får. Det skulle ha rätt att göra detta enligt reglerna för nationell behandling, förutsatt att det kan bevisa att det är samma typ av företag. Regeringens mest sannolika svar skulle vara att skära ned på eller upphöra med offentligt stöd till biblioteken för att undvika liknande krav i framtiden. Biblioteken skulle kunna se sig tvingade att generera inkomster för att överleva. Det värsta scenariet är att biblioteken, utan statligt stöd, skulle kunna försvinna helt och hållet. Allmänheten skulle då bli tvungen att köpa sin information från informationsföretag eller från bibliotek, om biblioteken kan hålla sig flytande genom att ta betalt för sina tjänster. I båda fallen skulle allmänheten få betala för information som en gång var offentligt tillgänglig.¹⁵³

I det här citatet av Hunt framkommer en rad hot mot folkbiblioteket. Staten skulle inte kunna finansiera folkbibliotekets verksamhet i så stor utsträckning eller inte alls om det restes många bidragskrav från företag med biblioteksliknade verksamhet - därmed skulle den offentliga driften av folkbiblioteket vara hotad.

¹⁵⁰ Hunt 2001, s. 17.

¹⁵¹ För mer aktuell information om "Working Party on Domestic Regulation" se på WTO: s hemsida - t.ex. www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/workshop_march04_e/workshop_march04_e.htm [04-11-12]

¹⁵² Karlsson 2002b, s. 8.

¹⁵³ Hunt 2001, s. 17-18.

I debatten framkommer flera argument för att folkbiblioteket ska drivas i offentlig regi. För det första ger offentlig drift en kontinuitet och stabilitet i folkbibliotekens verksamhet och utveckling. För det andra finns det idag i och med den offentliga driften ”en direktkanal med möjlighet till påverkan, direkt från brukare till politiker”¹⁵⁴ vilket är något positivt. För det tredje är det nätverk som finns mellan de offentliga biblioteken i Sverige en viktig förutsättning för god kvalitet och service i biblioteksverksamheten. Detta nätverk kommer sannolikt att slås sönder om inte folkbiblioteket leds utifrån den offentliga sektorn.¹⁵⁵

Privatisering – ett hot mot folkbibliotekets demokratiska funktion

Alternativet till att folkbiblioteket drivas i offentlig regi är att dess verksamhet privatiseras eller läggs ut på entreprenad. Många av debattörerna uppfattar privatisering, men också entreprenad som ett stort hot mot folkbiblioteket som demokratisk institution. Om folkbiblioteket privatiserades skulle det vara tvunget att följa marknadens principer och följaktligen ta betalt för sina tjänster. Att folkbiblioteket erbjuder information till medborgarna utan att ta betalt lyfts i debatten fram som en viktigt demokratiskt aspekt av folkbibliotekets verksamhet.¹⁵⁶ Nilsson konstaterar att ”det i vårt land länge ansetts viktigt för demokratin att medborgarna ska ha allmän, och i princip gratis, tillgång till bra bibliotek”.¹⁵⁷

Om folkbiblioteket privatiserades eller lades ut på entreprenad skulle risken finnas att folkbibliotekets drift skulle hamna hos en organisation som ville förmedla ett visst politiskt eller religiöst budskap. Detta beskrivs i debatten som ett hot mot folkbibliotekets ansvar att stärka demokratin i Sverige eftersom folkbibliotekets demokratiska funktion innebär att man står för mångfald och ett brett utbud.¹⁵⁸

Ett annat hot mot folkbibliotekets demokratiska funktion som beskrivs i debatten är hotet mot folkbibliotekets demokratiska grund och legitimitet. Det svenska folkbiblioteket har genom att det styrs av politiska nämnder en demokratisk grund och legitimitet. En annan driftsform skulle omintetgöra detta fundament.¹⁵⁹ BiS anser att en alternativ driftsform av folkbiblioteket skulle:

...förvandla bibliotekets idé från en tänkt bastion för demokrati till en i raden av affärsidéer. Genom att frånhända sig löpande insyn och ansvar för en på det hela taget framgångsrik utbildnings- och kulturpolitisk institution, skulle landets politiker förlora ytterligare inflytande över samhällsutvecklingen.¹⁶⁰

BiS uppfattar alltså folkbiblioteket som ett viktigt redskap för den svenska demokratin och detta redskap skulle förlora sin funktion om det blev föremål för privatisering.¹⁶¹

¹⁵⁴ Jansson 2002, s. 10.

¹⁵⁵ BiS 2002, s. 9-10.

¹⁵⁶ DIK-forum [LEDARE] 2000. Varför berörs arkiven, biblioteken och museernas av WTO? Svaret är GATS, s. 3. Myrstener, Mats 2002. Demokratiska aspekter handelshinder? s. 9-10.

¹⁵⁷ Nilsson 2002, s. 11.

¹⁵⁸ Jansson 2002, s. 10. Häggström 2002a, s. 14. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹⁵⁹ Jansson 2002, s. 10.

¹⁶⁰ BiS 2002, s. 10.

¹⁶¹ Ibid.

Hotet mot de elektroniska tjänsterna

Onlinetjänster är en mycket viktig verksamhet i det moderna folkbiblioteket, men genom GATS så är de elektroniska tjänster som folkbiblioteket erbjuder hotade.¹⁶² Utifrån GATS princip om likabehandling så kan utländska företag som erbjuder elektroniska tjänster på kommersiell basis anklaga folkbiblioteket för illojal konkurrens. Folkbiblioteket är offentligt finansierat och kan därmed erbjuda elektroniska tjänster gratis vilket de utländska kommersiella aktörerna inte kan göra. Folkbiblioteket har alltså en stor konkurrensfördel. Denna konkurrensfördel kan strida mot GATS princip som går ut på att alla utländska företag ska behandlas på samma sätt som de inhemska. De privata utländska företagen skulle med andra ord utifrån GATS princip om likabehandling kunna vidta rättsliga åtgärder gentemot folkbiblioteket.¹⁶³

Hotet mot bibliotekariernas yrkeskompetens

Flera av debattörerna beskriver GATS som ett hot mot den svenska utbildningsnormen för bibliotekarier.¹⁶⁴ Det är vissa formuleringar GATS artikel VI paragraf 4 som är orsaken till debattörernas farhågor vad gäller GATS möjliga inverkan på utbildningsnormen för bibliotekarier. GATS artikel VI paragraf 4 lyder:

4. För att säkerställa att åtgärder som kvalifikationskrav och förfaranden, standard- och licenskrav inte utgör onödiga hinder för tjänstehandel, skall Tjänstehandelsrådet genom lämpliga organ det tillsätter utveckla nödvändiga regler. Sådana regler skall syfta till att säkerställa att sådana krav, bland annat

(a) grundas på objektiva och transparenta kriterier, såsom kompetens och förmågan att tillhandahålla en tjänst,

(b) inte är mera betungande än nödvändigt för att säkerställa tjänstens kvalitet,

(c) vad avser licensieringsförfaranden, inte i sig utgör en inskränkning i tillhandahållandet av tjänsten.¹⁶⁵

Hunt tolkar GATS artikel VI paragraf 4 på följande vis:

Syftet med artikel VI § 4 är att garantera att kraven på olika yrkeskompetens inte är så höga, att tjänsteutbyte ("trade in natural persons") inte kan äga rum. Detta kan tolkas som att WTO kan bestämma att svensk norm för anställning av bibliotekarier utgör ett "onödigt hinder för handel med tjänster" och att de är "mer betungande än nödvändigt för att garantera kvalitén på servicen". Därför kan en utländsk bibliotekarie utan motsvarighet till svensk utbildning anställas, enligt (a) ovan såsom i besittning av adekvat "kunskap och kompetens att utföra tjänsterna" med bortseende från de normer som Sverige fastställt för detta yrke.¹⁶⁶

Hunt anser med andra ord att GATS kan leda till att utländska bibliotekarier, som inte har samma utbildningskompetens som de svenska bibliotekarierna, utifrån GATS regelverk har

¹⁶² Hunt 2002, s. 10-12. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹⁶⁵ Attac 1995, artikel VI § 4.

¹⁶⁶ Hunt 2002, s. 11.

rätt att få anställning på svenska folkbibliotek. Det betyder att man i Sverige inte kan fastslå vilka kompetenskrav som ska gälla för att kunna anställas på ett svenskt folkbibliotek.¹⁶⁷

Hotet om den enkelriktade vägen

I debatten försäkras de socialdemokratiska politikerna att de inte kommer att göra några åtagande inom GATS som skulle kunna inverka negativt på det svenska folkbiblioteket.¹⁶⁸ Flera av kritikerna påpekar att den socialdemokratiska regeringen kan komma att bytas ut mot en regering som är villig att förhandla om folkbiblioteket inom ramen för GATS.¹⁶⁹ Det betyder att trots att den socialdemokratiska regeringen lovar att inte förhandla om folkbiblioteket så kan GATS utgöra ett hot eftersom socialdemokraterna inte kan veta hur länge de kommer att förfoga över makten i Sverige och vad den kommande regeringen kommer att föra för bibliotekspolitik.

Om den socialdemokratiska regeringen skulle bytas ut mot en regering som öppnade upp folkbibliotekets verksamhet för konkurrens genom GATS så skulle det vara näst intill omöjligt för socialdemokraterna att ändra på detta beslut. Karlsson hävdar att GATS är:

... ett uttalat politiskt projekt som i sina grundsatser bekänner sig till en enda väg, ”liberalisering”, och som har sett till att denna väg dessutom är enkelriktad. I praktiken finns ingen väg tillbaka. Att ångra redan gjorda eftergifter kommer att kosta för mycket. GATS har en omisskännlig karaktär av grundlag.¹⁷⁰

Enligt Karlsson går det inte att ändra på beslut som är fattade inom ramen för GATS och i och med det så undanröjs inte hotet mot folkbiblioteket genom de socialdemokratiska politikernas löfte om att inte förhandla om folkbiblioteket i GATS. Ett annat svenskt parti kan ju komma till makten och genom förhandlingar i GATS för alltid öppna upp folkbibliotekets verksamhet för konkurrens.

3.2.4 Hotbilden är felaktig

Förespråkarna anser att den hotbild som målas upp i debatten är felaktig på en rad punkter.

Ett av de hot som framkommit i debatten är hotet om att den svenska staten inte skulle ha möjlighet att reglera den inhemska tjänstesektorn om den läggs under GATS, men förespråkarna tillbakavisar detta påstående.¹⁷¹

Samtidigt som vi genom GATS fick ett avtal som ger svenska företag ökat tillträde till andra länders tjänstemarknader, så lades också fast vissa grundläggande principer för länders rätt att reglera den egna tjänstemarknaden. [...] Ländernas fulla rätt att själva reglera, och införa nya regleringar, på tjänsteområdet slås fast i avtalet.¹⁷²

¹⁶⁷ Hunt 2002, s. 11.

¹⁶⁸ Pagrotsky 2001, s. 7. Ulvskog 2001, s. 6.

¹⁶⁹ Häggström 2002a, s. 14. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹⁷⁰ Karlsson 2002b, s. 7.

¹⁷¹ Pagrotsky 2001, s. 7. Rentzhog 2003, s. 21. Ulvskog 2001, s. 6.

¹⁷² Pagrotsky 2001, s. 7.

Ett annat hot som framförs i debatten är hotet mot att folkbiblioteken som drivs i offentlig regi ska bli privatiserade. Mot detta argument hävdar Ulvskog att det är det ”enskilda landet självt som beslutar om att privatisera en offentligt tillhandahållen tjänst”.¹⁷³ Pagrotsky är av samma åsikt.

Jag vill också poängtera att GATS endast rör internationell tjänstehandel. Begreppet liberaliseringar, som rör den internationella handeln, är skilt från privatiseringar. Privatiseringar inom olika sektorer görs utifrån politiska beslut i de enskilda länderna, och kan inte påtvingas via GATS.¹⁷⁴

De socialdemokratiska politikerna betonar att de inte kommer att göra några åtaganden under de nuvarande tjänsteförhandlingarna som skulle kunna inverka negativt på den svenska kultur- och bibliotekspolitik som den nuvarande svenska regeringen vill föra.¹⁷⁵

Ulvskog lyfter också fram det faktum att kommunen, landstingen och staten har skyldigheter när det gäller biblioteksverksamhet. Dessa skyldigheter är reglerade genom bibliotekslagen. Det är kommunen, landstinget och staten som har det yttersta ansvaret för den offentliga biblioteksverksamheten.¹⁷⁶

Detta ansvar står fast även om biblioteksverksamheten skulle läggas ut på entreprenad. Men att lägga ut folkbibliotek på entreprenad är inte något som det funnits något större intresse för att göra, vilket Ulvskog uppfattar som något positivt. Ulvskog är nämligen mycket kritisk till att folkbibliotek läggs ut på entreprenad. En bidragande orsak till att entreprenad inte haft någon avgörande genomslagskraft är troligen att bibliotekslagen förbjuder folkbiblioteket att ta ut avgifter för boklån. Det är med andra ord mycket svårt för vinstinriktade aktörer att tjäna pengar på att driva folkbibliotek.¹⁷⁷

4 Politiska ideologier

I nästa kapitel kommer debattörernas åsikter om GATS att kopplas samman med politiska ideologier och för att göra denna analys begriplig kommer jag att i detta kapitel beskriva olika politiska ideologier. Nyliberalism och reformistisk socialism är de politiska ideologier som jag har valt ut som redskap för att analysera debatten.¹⁷⁸ Anledningen till att nyliberalism och reformistisk socialism har valts som analysredskap är att det finns överensstämmelser mellan dessa ideologier och debattörernas beskrivning av GATS.¹⁷⁹

¹⁷³ Ulvskog 2001, s. 6.

¹⁷⁴ Pagrotsky 2001, s. 7.

¹⁷⁵ Pagrotsky 2001, s. 7. Ulvskog 2001, s. 6.

¹⁷⁶ Ulvskog 2001, s. 6.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ De två ideologierna kan beskrivas på olika vis och ges olika innehåll beroende på vilken teoretiker man utgår ifrån. Materialet till uppsatsens presentation av nyliberalism och reformistisk socialism är hämtat från Reidar Larssons bok *Politiska ideologier i vår tid*. I boken framställs 1900-talets politiska ideologier. Jag har valt att utgå från denna bok eftersom det i boken finns framställningar av nyliberalism och reformistisk socialism som utgör sammanfattningar av dessa ideologier – redogörelserna är dessutom kortfattade och lättbegripliga. Ett alternativ till detta urval och tillvägagångssätt skulle kunna vara att välja en eller flera representanter för de båda ideologierna och utgå från deras teorier, men det skulle vara mer tidskrävande och komplicerat. En nackdel med att använda sig av Larssons bok är att man enbart får Larssons tolkning av ideologierna.

¹⁷⁹ Se i avsnittet om innehållslig idéanalys (i metodkapitlet) för en närmre beskrivning av tillvägagångssättet för hur de politiska ideologierna har valts ut.

4.1 Nyliberalism

Enligt Reidar Larsson kännetecknas den nyliberala ideologin bl.a. av föreställningen om individens mänskliga rättigheter och av att individens handlingsfrihet och valfrihet alltid ska understödjas. Av de mänskliga rättigheterna är äganderätten en av de mest centrala rättigheterna inom nyliberalismen. Statens uppgift och enda existensberättigande är att den ska upprätthålla individernas rättigheter. De områden som staten ska ha ansvar för ska vara så få som möjligt eftersom varje område som staten handlar inom innebär en inskränkning av individernas naturliga självbestämmanderätt.¹⁸⁰

Nyliberalismen uppfattar varje vuxen människa som en rationell varelse som kan agera på en fri marknad och där bedöma vad som är bäst för henne. Det som motiverar en människa att handla är hennes egenintresse vilket inte behöver betyda det samma som själviskhet. Den arena som kan förverkliga människans önskningar och värderingar är marknaden.¹⁸¹ Marknaden, eller kapitalismen, är ett neutralt instrument för att förverkliga människors önskningar och värderingar. Att utfallet av marknadsmekanismerna blir olika för individer är inget som man kan beklaga. Ingen människa är lik den andre och så ska det också vara. Marknadsmodellen kan upprätthålla denna olikhet och är därför överlägsen andra ideologier.¹⁸²

För att skydda individerna från staten vill nyliberalismen framför allt använda sig av grundlagar. Lagarnas efterlevnad ska övervakas med hjälp av en oberoende författningsdomstol. Den politiska makten finns bara till för att garantera individernas frihet. Marknaden är bättre än det politiska beslutssystemet för att tillgodose individernas behov. De politiska beslutsanordningarna ska begränsas till rättsväsende, ordningsmakt och försvar.¹⁸³

Marknadsmekanismerna är de bästa styrmekanismerna för samhället enligt nyliberalismen och denna uppfattning innebär samtidigt en stark kritik av den ideala demokratiska styrelseformen. Nyliberalismens kritik av den ideala demokratimodellen kan sammanfattas i tre punkter.¹⁸⁴

- För det första är det så att vid demokratiska val kan väljarna endast ta ställning till färdiga partiprogram och de kan inte påverka dess innehåll. Dessutom är det bara majoriteten (i bästa fall) som får sina önskningar tillgodosedda.
- För det andra kan det parlamentariska läget och de parlamentariska röstningsprocedurerna medföra att de beslut som fattas inte motsvarar väljarnas (inte heller majoritetens) önskningar.
- För det tredje är det inte säkert att den offentliga förvaltningen är en bra organisationsform för att verkställa de politiskt fattade besluten. Detta beror bl.a. på att förvaltningarna har monopol på sin verksamhet och inte behöver konkurrera med andra aktörer. Monopol strider mot nyliberalismens marknadstänkande. Dessutom kan egenintresset hos de anställda inom förvaltningen leda till att organisationen strävar efter budgetmaximering och att ständigt utöka sin verksamhet. En stor

¹⁸⁰ Larsson, Reidar 1997. *Politiska ideologier i vår tid*, s. 124-125, 127.

¹⁸¹ Marknadsekonomi är ett samhällsekonomiskt system där marknadskrafterna, d.v.s. utbud och efterfrågan, bestämmer vad som ska produceras. *Bonniers Lexikon 23 Ordbok* 1991, s. 331.

¹⁸² Larsson 1997, s. 126. Liedman, Sven-Eric 1993. *Från Platon till kommunismens fall*, s. 280.

¹⁸³ Larsson 1997, s. 127-129.

¹⁸⁴ *Ibid.*, s. 128-129.

förvaltningsapparat gynnar inte den enskilda individen i samhället enligt nyliberalismen.

En demokratisk styrelseform är alltså inte något ideal för nyliberalismen. Målet för nyliberalismen är istället avreglering och privatisering av offentlig verksamhet och för den kvarvarande offentliga sektorn vill man införa marknadsliknande metoder. Nyliberalismens utopi inträffar när staten har dragit sig tillbaka i största möjliga mån och lämnat marknaden fri.¹⁸⁵

4.2 Reformistisk socialism

I början av 1900-talet formades en ny ideologisk rörelse av Eduard Bernstein. Denna rörelse fick namnet revisionismen eftersom dess läror var en revidering av marxismen. Revisionismen ingår som en ideologisk inriktning i den mer övergripande ideologiska rörelse som betecknas som reformistisk socialism.¹⁸⁶ Den reformistiska socialismen ville förändra marxismen så att den skulle passa den sociala och politiska utveckling som ägde rum runt sekelskiftet. Den mest centrala revideringen som den reformistiska socialismen propagerade för var att stryka marxismens revolutionära lära till förmån för en lära om att det socialistiska samhället kunde uppnås genom gradvisa reformer.¹⁸⁷

Dessa gradvisa reformer menade man kunde komma till stånd i ett samhälle som vilar på en demokratisk grund. Den representativa demokratin¹⁸⁸ var den styrelseform som de reformistiska socialisterna ansåg vara lämpligast för att uppnå ett socialistiskt samhälle. Denna tro på parlamentariska principer var en stor skillnad jämfört med marxismen där staten alltid uppfattades som redskap för den styrande klassen. Den reformistiska läran slog fast att samhället kunde förändras utifrån parlamentariska beslut. Om bara reformisterna hade flertalet av dem som röstade på sin sida, så kunde socialismen segra över kapitalismen och detta kunde ske i enhet med de parlamentariska spelreglerna.¹⁸⁹

Det har funnits två huvudlinjer inom reformismen om hur ekonomin ska vara organiserad. Den första inriktningen gick ut på att näringslivet socialiserades, eller i varje fall att de viktigaste delar av näringslivet blev det. Den andra inriktningen menade att ekonomin kunde styras genom planhushållning, med andra ord en politisk styrning av näringslivet. På ett tidigt stadium infördes begreppet blandekonomi i den reformistiska begreppsapparaten. Begreppet blandekonomi betydde att olika former av ägande kunde förekomma samtidigt. Det kunde finnas en samexistens av statligt-, kooperativt-, och privat ägande.¹⁹⁰

Under mellankrigstiden växte inriktningen som propagerade för planhushållning sig allt starkare. Denna inriktning inspirerades av J.M. Keynes' teori om hur staten kunde styra de ekonomiska konjunktursvängningarna. Man kom fram till att företagen inte behövde förstatligas för det gick att styra marknaden med hjälp av politiska medel. Staten behövde alltså inte äga näringslivet för att kunna styra dess inriktning. Reformisterna menade att de

¹⁸⁵ Larsson 1997, s. 130-131.

¹⁸⁶ I fortsättningen kommer jag endast att använda mig av begreppet reformistisk socialism.

¹⁸⁷ Larsson 1997, s. 75. Liedman 1993, s. 234-235.

¹⁸⁸ Representativ demokrati innebär fri partibildning, allmän rösträtt och parlamentarism.

¹⁸⁹ Larsson 1997, s. 78-79. Liedman 1993, s. 240.

¹⁹⁰ Ibid., s. 80.

inkomst- och förmögenhetsskillnader som ändå uppstod på grund av marknadens ojämlika karaktär kunde utjämnas genom progressiva skatter och inkomstöverföringar.¹⁹¹

5 Vilken politisk ideologi?

I debatten är debattörerna oense om en rad frågor. Gäller denna oenighet även frågan om vilken politisk ideologi som ligger bakom GATS? Uppfattar debattörerna GATS politiskt ideologiska innehåll på olika sätt?

I det här kapitlet analyseras först kritikernas uppfattning om den politiska ideologin bakom GATS. Detta görs under rubrikerna *Privatisering av offentliga tjänster* och *Demokrati eller marknad?* Förespråkarnas uppfattning om GATS politiskt ideologiska innehåll analyseras under rubriken *Statens självbestämmanderätt*.¹⁹²

5.1 Privatisering av offentliga tjänster

Den diskussion som förs i debatten som rör tolkningen av GATS artikel I paragraf 1.3 b och c avslöjar i hög grad vilken politisk ideologi som debattörerna anser ligger bakom GATS. Artikel I paragraf 1.3 b och c definierar vilka tjänster som är förhandlingsbara inom GATS och vilka som inte är det.

Kritikerna anser att dessa paragrafer inte alls utesluter att offentliga tjänster kan bli föremål för förhandling inom GATS. Enligt GATS är de tjänster som är undantagna från förhandlingar tjänster som inte tillhandahålls ”varken på kommersiella grunder eller i konkurrens med en eller flera tillhandahållare av tjänster”.¹⁹³ Kritikerna uppfattar denna paragraf som otydlig och menar att det finns verksamhet i den offentliga sektorn som konkurrerar med verksamhet i den privata sektorn och därmed skulle offentliga tjänster kunna vara potentiella förhandlingsområden inom GATS.¹⁹⁴

Enligt kritikerna är ett av målen med GATS att konkurrensutsätta handeln med tjänster. De tjänstesektorer som blir föremål för förhandling inom GATS öppnas upp för utländsk konkurrens och detta sker bl.a. med hjälp av GATS princip om nationell behandling. Nationell behandling innebär att utländska tjänstebaserade företag ska behandlas på samma sätt som inhemska så att alla företag kan konkurrera på lika villkor. Kritikerna menar att principen om nationell behandling medför att ett enskilt lands regering inte kan kräva ett visst beteende av utländska företag. Det betyder att tjänstesektorn avregleras.¹⁹⁵

¹⁹¹ Larsson 1997, s. 80-82.

¹⁹² I ett antal debattartiklar är det svårt att utläsa vilken ideologi som ligger bakom GATS – dessa artiklar innehåller helt enkelt mycket lite eller inte någon information alls om det ideologiska innehållet i GATS och kan således inte användas som analysmaterial i denna fråga. De artiklar som vars innehåll säger något om ideologin bakom GATS och därmed kommer att användas som analysmaterial är: BiS 2002, Hunt 2001, Hunt 2002, Häggström 2002a, Häggström 2003, Karlsson 2002b, Pagrotsky 2001, Rentzhog 2003 och Ulvskog 2001.

¹⁹³ Attac 1995, artikel I § 1.3 c.

¹⁹⁴ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Hunt 2002, s. 10-12. Häggström 2003, s. 21.

Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹⁹⁵ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

Enligt kritikerna kan privatisering av offentliga verksamheter bli en konsekvens av GATS och denna ståndpunkt bygger kritikerna bl.a. på GATS deklaration om fortlöpande liberalisering av tjänstehandeln. I GATS artikel XIX paragraf 1.1 står det att syftet med förhandlingarna inom GATS är ”att uppnå en successivt högre liberaliseringsnivå”.¹⁹⁶ De flesta av kritikerna menar att liberalisering är det samma som privatisering.¹⁹⁷

Kritikerna menar alltså att GATS kan medföra avreglering, konkurrensutsättning, privatisering och liberalisering av den offentliga sektorn. Går det att utifrån den här beskrivningen avgöra vilken politisk ideologi som ligger bakom GATS enligt kritikerna?

Den politiska ideologi som bäst överensstämmer med kritikernas beskrivning av GATS är nyliberalismen. Den nyliberala politiska ideologin har som målsättning att avreglera och privatisera offentlig verksamhet och för den kvarvarande offentliga sektorn vill man införa marknadsliknande metoder.¹⁹⁸ Denna målsättning är mycket lik kritikernas beskrivning av GATS och dess konsekvenser.

5.2 Demokrati eller marknad?

I debatten förekommer många inlägg om hur GATS påverkar demokratin. Går det att avgöra vilken politisk ideologi som kritikerna anser ligger bakom GATS vad gäller demokratiska spörsmål? Menar kritikerna återigen att GATS är nyliberalt präglad eller gör de en annan ideologisk beskrivning när det gäller demokrati?

Kritikerna anser att GATS leder till att de folkvalda politikerna och institutionerna förlorar i makt i förhållande till WTO och transnationella företag. GATS utgör ett hot mot demokratin och kritikerna framför en rad argument för detta påstående.

- När GATS skrevs hade olika transnationella företag en mycket stor inverkan på hur avtalet utformades. GATS är skriven för de transnationella företagens bästa och inte för allmänhetens.¹⁹⁹
- Principen om nationell behandling innebär att ett enskilt lands regering inte kan reglera utländska företag. Den folkvalda regeringen får därmed mindre makt över tjänstesektorn.²⁰⁰
- WTO har en skiljedomsnämnd som dömer i ärenden som rör GATS. Denna skiljedomsnämnd står bortom WTO-medlemsländernas rättssystem och har inte någon demokratisk insyn. Dessutom kan den utfärda stränga straff mot de länder som bryter mot GATS.²⁰¹
- Det existerar nästan inte någon svensk demokratisk process om GATS och förhandlingarna om detta avtal. Det behövs mer information och diskussion om GATS för att motverka denna demokratiska brist.²⁰²
- Det är EU-kommissionen som för Sveriges talan vid GATS-förhandlingarna. Sverige överlåter på så sätt makt till en institution som inte är folkvald.²⁰³

¹⁹⁶ Attac 1995, artikel XIX § 1.1

¹⁹⁷ Hunt 2001, s. 17-18. Häggström 2002a, s. 14. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

¹⁹⁸ Larsson 1997, s. 130-131

¹⁹⁹ Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

²⁰⁰ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

²⁰¹ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2002, s. 10-12. Karlsson 2002b, s. 6-9.

²⁰² BiS 2002, s. 9-10. Karlsson 2002b, s. 6-9.

- Insynen vid GATS-förhandlingarna är högst begränsad. Förhandlingarna sker bakom stängda dörrar och den demokratiska öppenheten begränsas på så vis.²⁰⁴
- Vid GATS-förhandlingarna finns det många lobbyister närvarande som försöker påverka förhandlingarna i den riktning som gynnar dem bäst. Lobbyisterna representerar olika företag och organisationer och deras intressen.²⁰⁵
- Sverige kan genom GATS-förhandlingarna bli tvunget att öppna upp tjänstesektorer som man egentligen inte vill öppna upp. Det skulle innebära att Sveriges självbestämmande sätts åt sidan.²⁰⁶

Dessa argument visar på att GATS kan medföra att makt flyttas från folkvalda politiker till WTO och transnationella företag. Vilken politisk ideologi överensstämmer bäst med denna maktförskjutningsprocess? Det är återigen den nyliberala ideologin som i störst utsträckning liknar kritikernas beskrivning av GATS.

I den nyliberala ideologin finns det en stor skepticism mot den demokratiska idealmodellen. Denna skepticism grundar sig bl.a. på uppfattningen om vad de demokratiska valen får för konsekvenser. Vid demokratiska val får väljarna bara ta ställning till färdiga partiprogram och de parlamentariska röstningsprocedurerna innebär att det inte ens är säkert att de beslut som fattas motsvarar majoriteten av väljarnas önsknings. Dessutom är den offentliga förvaltningen en dålig organisationsform för att verkställa de politiskt fattade besluten. Enligt nyliberalismen är det istället marknadsmekanismerna som ska styra samhället eftersom detta system är överlägset det politiska beslutssystemet när det gäller att tillgodose individernas behov. I det nyliberala samhället ska de politiska beslutandena begränsas till rättsväsende, ordningsmakt och försvar.²⁰⁷

Utifrån nyliberalismen hindrar alltså en demokratisk styrelseform den ideala samhällsformen där staten och dess förvaltningsapparat har trätt tillbaka och lämnat marknaden fri.²⁰⁸

Kritikerna beskriver GATS som ett hot mot demokratin och denna beskrivning stämmer till viss del överens med nyliberalismens uppfattning om den demokratiska styrelseformen. Kritikerna anser att GATS leder till att makt flyttas från de folkvalda politikerna till marknaden. En nyliberal förespråkare skulle antagligen uppfatta denna maktförskjutningsprocess som GATS medför som något positivt. Nyliberalismen hävdar ju att marknadssystemet är det bästa systemet för att individerna ska få sina preferenser uppfyllda.

Frågan är om det marknadssystem som kritikerna beskriver stämmer överens med det marknadssystem som nyliberalismen eftersträvar? Det marknadssystem som kritikerna anser att GATS medför styrs i hög utsträckning av transnationella företag vilket kanske skulle kunna krocka med nyliberalismens tanke om att det är individen som är samhällets utgångspunkt? De transnationella företagen skulle kunna uppfattas som ett kollektiv som styr över de enskilda individerna. Mot denna tolkning av de transnationella företagen skulle istället kunna hävdas att individerna styr över de transnationella företagen genom att välja att köpa eller att inte köpa de varor och tjänster som företagen erbjuder. Denna sista tolkning är antagligen den mest rimliga utifrån nyliberalismen.

²⁰³ BiS 2002, s. 9-10. Hunt 2002, s. 10-12. Karlsson 2002b, s. 6-9.

²⁰⁴ Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

²⁰⁵ Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9.

²⁰⁶ Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

²⁰⁷ Larsson 1997, s. 127-129.

²⁰⁸ Ibid., s. 131.

Den finns med andra ord en tydlig koppling mellan kritikernas beskrivning av GATS konsekvenser för demokratin och den nyliberala ideologins uppfattning om demokrati. I det nyliberala utopiska samhället har marknaden tagit över de folkvalda politikernas makt och det är precis detta som kritikerna anser att GATS medför.

Det går även att uppfatta en koppling mellan den beskrivning som kritikerna gör av WTO: s skiljedomsnämnd och de författningsdomstolar som den nyliberala ideologin önskar upprätta för att försvara individens rättigheter. I ett debattinlägg framställs GATS som en författning och i detta debattinlägg hävdas det att WTO: s skiljedomsnämnd, som dömer utifrån denna författning, står över beslut och lagar som fattats på demokratisk grund i de enskilda länderna.²⁰⁹

Kritikerna beskriver WTO: s skiljedomsnämnd som något destruktivt för demokratin, men utifrån nyliberalismen skulle denna nämnd kunna betraktas som något positivt. En tes i den nyliberala ideologin är nämligen att det behövs starka oberoende författningsdomstolar som kan försvara individen gentemot staten och dessa domstolar ska döma utifrån lagar som bl.a. verkar för att upprätthålla en fri varu-, tjänste och arbetsmarknad.²¹⁰ WTO: s skiljedomsnämnd har som uppgift är att upprätthålla och arbeta för en fri varu- och tjänstemarknad.

Visserligen är WTO: s skiljedomsnämnd inte inriktad på att försvara den enskilda individens rättigheter, vilket är fallet med de författningsdomstolar som nyliberalismen vill inrätta, men skiljedomsnämnden verkar för en fri marknad och enligt nyliberalismen så är marknadssystemet det bästa systemet för att tillgodose individens individuella rättigheter. Det går alltså att, utifrån kritikernas beskrivning av GATS, uppfatta WTO: s skiljedomsnämnd som en form av nyliberal författningsdomstol – en domstol som verkar för en fri marknad och därmed skyddar individen från staten.

5.3 Statens självbestämmanderätt

Vilken politisk ideologi ligger bakom GATS enligt förespråkarna? Anser de i likhet med kritikerna att GATS är nyliberalt präglad?

Förespråkarna är helt övertygade om vilka tjänster som är förhandlingsbara inom GATS och vilka som inte är det. Offentliga tjänster är inte förhandlingsbara inom ramen för GATS. Det är med andra ord bara privata tjänster som berörs av avtalet.²¹¹

Förespråkarna är även säkra på att det enskilda landet har rätt att reglera och införa nya regleringar på tjänsteområdet. GATS leder inte till avreglering av tjänstesektorn och de enskilda länderna mister inte sin lagstiftningsmakt till WTO.²¹²

Enligt förespråkarna så kan inte GATS tvinga ett enskilt land att göra privatiseringar i tjänstesektorn. Det är landet själv som avgör om en offentligt tillhandahållen tjänst ska

²⁰⁹ Karlsson 2002b, s. 6-9.

²¹⁰ Larsson 1997, s. 127.

²¹¹ Pagrotsky 2001, s. 7. Rentzhog 2003, s. 21. Ulvskog 2001, s. 6.

²¹² Pagrotsky 2001, s. 7. Ulvskog 2001, s. 6.

privatiseras eller inte. GATS leder följaktligen inte till privatisering.²¹³ En av förespråkarna gör gällande att GATS deklarerar om ”en successivt högre liberaliseringsnivå”²¹⁴ inte handlar om privatisering utan om den internationella handeln. Privatisering är alltså skilt från liberalisering.²¹⁵

Det är uppenbart att förespråkarnas beskrivning av GATS inte överensstämmer med innehållet i den nyliberala ideologin. Förespråkarna anser inte att GATS medför avreglering eller privatisering och inte heller att avtalet berör den offentliga sektorn. De menar att det enskilda landets självbestämmanderätt kvarstår.²¹⁶

Att det enskilda landet har sin självbestämmanderätt kvar borde betyda att GATS inte förorsakar den maktförskjutning som kritikerna påstår. Kritikerna hävdar att makt flyttas från de folkvalda politikerna till WTO och de transnationella företagen genom GATS. Förespråkarna tillbakavisar indirekt denna maktförskjutningsprocess genom att påvisa WTO-medlemsländernas rätt att styra den egna offentliga sektorn.

Det tycks inte som om förespråkarna betraktar GATS som ett nyliberalt avtal, men frågan är då vilken ideologi som de anser ligga bakom GATS? De ideologiska uttalanden som förespråkarna gör om GATS handlar om att staten och politikerna har fortsatt självbestämmanderätt. Dessa ideologiska uttalanden överensstämmer med olika politiska ideologier, bl.a. den reformistiska socialistiska tradition som vissa av företrädarna (socialdemokraterna) själva är en del av.

Den reformistiska socialismen hävdar att samhället ska bygga på en demokratisk grund med fri partibildning, allmän rösträtt och parlamentarism. I denna politiska ideologi finns en tilltro till en samexistens av statligt-, kooperativ-, och privat ägande. Denna form av ekonomi brukar benämnas som blandekonomi. Inom den reformistiska socialismen finns även en stark övertygelse om att näringslivet kan styras av staten genom politiskt fattade beslut.²¹⁷

Enligt företrädarna slås det fast i GATS att de enskilda länderna har rätt att reglera tjänstesektor. Det innebär att GATS inte står i vägen för en politisk styrning av näringslivet och det innebär i sin tur att GATS i det här avseendet är förenlig med reformistisk socialism.

En annan koppling mellan företrädarnas uppfattning om GATS och den reformistiska socialismen är en accepterande inställning till blandekonomi. Företrädarna skriver inte att GATS är positiv till statligt ägande och statlig styrning, men de menar att GATS inte kan tvinga länder att privatisera sina tjänstesektorer. Följaktligen är GATS förenligt med blandekonomi.

Det går att göra kopplingar mellan den reformistiska socialismen och företrädarnas beskrivning av GATS men dessa kopplingar är otydliga. Företrädarna ger ingen bestämd bild av vilken ideologi som präglar GATS. De påvisar dock klart att de inte delar kritikernas uppfattning om att avtalet är helt nyliberalt präglat.

²¹³ Pagrotsky 2001, s. 7. Rentzhog 2003, s. 21. Ulvskog 2001, s. 6.

²¹⁴ Attac 1995, artikel XIX § 1.1

²¹⁵ Pagrotsky 2001, s. 7.

²¹⁶ Pagrotsky 2001, s. 7. Rentzhog 2003, s. 21. Ulvskog 2001, s. 6.

²¹⁷ Larsson 1997, s. 78-82.

5.4 Skilda tolkningar av GATS

Det är uppenbart att kritikerna och företrädarna gör olika bedömningar av GATS politiskt ideologiska innehåll. Det är inte svårt att koppla samman kritikernas beskrivning av GATS med innehållet i den nyliberala ideologin. En av kritikerna benämner GATS som nyliberalt och skriver att detta avtal är ”den mest fruktansvärda nyliberala projektil som avlossats mot våra välfärdssamhällen”.²¹⁸ Det är däremot svårt att avgöra vilken ideologi som förespråkarna anser ligger bakom GATS. Det framgår dock tydligt att förespråkarna inte betraktar GATS som ett nyliberalt avtal.

Dessa motsägelsefulla bedömningar, av ett och samma avtal, grundar sig på skiljaktiga tolkningar av vissa artiklar i GATS och avvikande uppfattningar om hur GATS-förhandlingarna går till. Denna slutsats är föga uttömmande och besvarar bara på ett ytligt plan varför debattörerna gör så olika bedömningar. Man kan fråga sig om det finns några grundläggande ideologiska ståndpunkter eller bakomliggande motiv hos aktörerna som gör att de tolkar avtalet på skilda sätt?²¹⁹

6 Diskussion

Diskussionen kommer att handla om hur nyliberalismen skulle kunna påverka folkbibliotekets ideologiska identitet. Andledningen till att jag vill diskutera om förhållandet mellan nyliberalismen och folkbibliotekets ideologiska identitet är att kritikerna utmålar GATS som ett hot mot folkbiblioteket och kritikernas beskrivning av GATS överensstämmer i stor utsträckning med innehållet i den nyliberala ideologin. Därför skulle det vara intressant att föra en diskussion kring frågan om hur nyliberalismen skulle kunna påverka folkbiblioteket och dess ideologiska identitet.²²⁰ Jag har för avsikt att jämföra innehållet i folkbibliotekets ideologiska identitet med nyliberalismen och undersöka om det finns konfliktpunkter och/eller samstämmighet mellan ideologierna. Jag kommer att hämta material från debatten för att belysa och klargöra de sakfrågor som tas upp i diskussionen.

Först kommer en diskussion om huruvida det ska förekomma avgifter eller inte på folkbiblioteket. Frågan om vad som ska styra folkbibliotekets verksamhet – pluralism, åsiktsfrihet eller kanske marknadsmekanismer – utgör en andra diskussionsfråga. Diskussionen avslutas med en övergripande jämförelse av nyliberalismen och folkbibliotekets ideologiska identitet där grundläggande skillnader lyfts fram.

6.1 Avgift eller inte?

I folkbibliotekets ideologi ingår ett försvar av gratisprincipen - det inte kosta någonting att nyttja folkbiblioteket. Denna praktiska princip grundar sig på folkbibliotekets övergripande

²¹⁸ Karlsson 2002b, s. 6-9.

²¹⁹ Dessa frågor ligger utanför uppsatsens syfte och frågeställningar så jag lämnar dem obesvarade. Kanske är det möjligt att forska vidare kring dessa frågor?

²²⁰ Innehållslig idéanalys är den metod som använts i uppsatsen, men diskussionskapitlet har en annan metodologisk inriktning. I diskussionskapitlet är metoden snarare en funktionell idéanalys än en innehållslig idéanalys. Funktionella idéanalyser är inriktade på idéers effekter. (Bergström & Boréus 2000, s. 155). I diskussionskapitlet vill jag undersöka vilken effekt nyliberalismen kan ha på folkbibliotekets ideologiska identitet.

demokratiska ställningstagande som går ut på att det ska vara fri och jämlik tillgång till information och kultur oberoende av sociala och ekonomiska förutsättningar.²²¹ Om folkbiblioteket införde avgifter för sina tjänster skulle vissa personer kanske inte ha råd med att nyttja dem och folkbiblioteket skulle därmed bryta mot sina demokratiska ideal.

I ett nyliberalt bibliotekssystem skulle biblioteket vara tvunget att klara sig på den privata marknaden och alltså inte få något statligt stöd. Eftersom biblioteket måste finansiera sin egen verksamhet skulle det med största sannolikhet vara tvunget att ta betalt för sina tjänster. Sponsorintäkter skulle möjligen kunna hjälpa biblioteket att inte behöva hålla så höga priser.

Den nyliberala ideologin kommer uppenbarligen på kollisionkurs med folkbibliotekets ideologi när det gäller inställningen till avgifter. Ståndpunkten i folkbibliotekets ideologi att folkbibliotekets tjänster ska vara avgiftsfria förutsätter att folkbibliotekets verksamhet är offentligt finansierad. Målet för nyliberalismen är att privatisera offentliga tjänster så att den offentliga apparaten blir så liten som möjligt.²²² Nyliberalismens företrädare skulle därför motsätta sig en offentlig finansiering av biblioteket och istället hävda att biblioteket skulle konkurreras ut på den privata marknaden.

Enligt folkbibliotekets ideologi ska folkbiblioteket erbjuda fri och jämlik tillgång till information och kultur oberoende av sociala och ekonomiska förutsättningar.²²³ Denna ståndpunkt kommer också i konflikt med nyliberalismen. Nyliberalismen strävar inte först och främst efter jämlikhet. Nyliberalismen hävdar att marknadssystemet är det bästa ekonomiska systemet för individen. Utfallet av marknadssystemet kan bli olika för olika individer – systemet leder med andra ord inte till fullständig jämlikhet - men enligt nyliberalismen är det ingenting som man kan beklaga. Marknadssystemet är likvärdigt det system som bäst kan förverkliga individens önsknings- och värderingar.²²⁴

I debatten finns det flera inlägg som berör frågan om det ska få finnas avgifter eller inte på folkbiblioteket och huruvida det kan påverka en jämlik tillgång till information och kultur. Debattörerna är ense om att folkbibliotekets tjänster ska vara avgiftsfria och hänvisar ofta till demokratiska aspekter.

De socialdemokratiska förespråkarna gör inte några uttalanden om hur nyliberalismen kan påverka folkbibliotekets ideologiska identitet i debatten, men åsikterna de framför om folkbiblioteket överensstämmer i stor utsträckning med folkbibliotekets ideologiska identitet. Bl.a. motsätter sig de socialdemokratiska förespråkarna en privatisering av folkbiblioteket och menar att folkbibliotekets verksamhet är skyddad från avgifter genom bibliotekslagen som förbjuder avgifter på boklån.²²⁵ I kulturpolitiskt hänseende anser socialdemokraterna att de strävar efter att bryta sociala och geografiska hinder som gör att många människor står utanför kulturlivet. Det kulturpolitiska målet för socialdemokraterna är en jämlik tillgång till kultur för alla människor.²²⁶

²²¹ Audunson 1996, s. 10. Hansson 1998, s. 29.

²²² Larsson 1997, s. 130-131.

²²³ Hansson 1998, s. 29.

²²⁴ Larsson 1997, s. 126, Liedman 1993, s. 280.

²²⁵ Pagrotsky 2001, s. 7. Ulvskog 2001, s. 6.

²²⁶ Socialdemokraterna. *Kultur*.

Kritikernas inlägg om folkbiblioteket överensstämmer också med folkbibliotekets ideologiska identitet. Till skillnad från förespråkarna uppfattar kritikerna GATS som nyliberalt och menar att detta avtal och denna ideologi hotar folkbibliotekets ideologiska identitet.

Kritikerna hävdar att det nyliberalt formade GATS kan leda till att folkbiblioteket privatiseras vilket i sin tur innebär att folkbiblioteket måste ta betalt för sina tjänster.²²⁷ Utifrån kritikernas inlägg kan alltså konstateras att det är mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att kombinera folkbibliotekets gratisprincip med nyliberalismens målsättning att privatisera folkbibliotekets verksamhet och därmed kräva att denna verksamhet ska vara ekonomiskt lönsam.

Kritikerna är skeptiska till att införa avgifter på folkbiblioteket eftersom inte alla människor skulle ha råd att betala dessa avgifter och att folkbibliotekets demokratiska funktion därmed skulle undergrävas.²²⁸ En av kritikerna menar att GATS kommer leda till privatisering och vinsttänkande - två utmärkande drag för det nyliberala marknadssystemet – vilket i sin tur kommer att ”förvandla bibliotekets idé från en tänkt bastion för demokrati till en i raden av affärsidéer”.²²⁹

Både kritikerna och förespråkarna har alltså åsikten att folkbibliotekets tjänster ska vara avgiftsfria – en ståndpunkt som även återfinns i folkbibliotekets ideologi. Utifrån den nyliberala ideologin borde folkbiblioteket drivas i privat regi och om så blev fallet skulle folkbiblioteket vara tvunget att ta betalt för sina tjänster. Nyliberalismen hamnar med andra ord i konflikt med folkbibliotekets ideologi, kritikerna och förespråkarna vad gäller avgiftsfrihet. Går det att urskilja en konflikt även när det gäller frågan om vilka principer som ska styra folkbibliotekets verksamhet? Ska pluralism, åsiktsfrihet eller kanske marknadsmekanismer bestämma folkbibliotekets inriktning?

6.2 Pluralism, informationsfrihet och marknadsmekanismer

I folkbibliotekets ideologi ingår ståndpunkterna att pluralism ska vara det grundläggande urvalskriteriet och att alla åsiktsriktningar ska kunna komma till tals i folkbiblioteket. Dessa ståndpunkter kan härledas från folkbibliotekets grundläggande demokratiska ideal som också är en del av folkbibliotekets ideologiska identitet.²³⁰

Informationsfrihet gör det möjligt för medborgarna att fatta välgrundade beslut och överhuvudtaget delta i demokratiska beslutsprocesser. Därför är informationsfrihet en förutsättning för att ett samhälle ska kunna betecknas som demokratiskt. Om det parti eller den grupp som styr ett samhälle förbjuder eller på annat sätt undanhåller medborgarna viktig information så är det samhället att betrakta som diktatoriskt.²³¹

När folkbibliotekets ideologiska identitet växte fram under 1930-talet var en av grundtankarna att folkbiblioteket skulle vara en institution som stod för informationsfrihet och därmed motverkade diktatoriska influenser. Folkbibliotekets pluralistiska urvalskriterium och bejakande av att alla åsiktsriktningar ska få komma till tals i folkbiblioteket kan uppfattas som

²²⁷ BiS 2002, s. 9-10. DIK-forum [LEDARE] (2002). Varför berörs arkiven, biblioteken och museerna av WTO? Svaret är GATS, s. 3. Hunt 2001, s. 17-18. Karlsson 2002b, s. 6-9. Nilsson 2002, s. 9-11.

²²⁸ BiS 2002, s. 9-10. DIK-forum [LEDARE] 2002, s. 3. Nilsson 2002, s. 9-11.

²²⁹ BiS 2002, s. 9-10.

²³⁰ Hansson 1998, s. 29.

²³¹ Audunson 1996, s. 10, 34. Hansson 1998, s. 29.

ett sätt att praktiskt tillämpa det övergripande demokratiska ställningstagande som folkbiblioteket gjorde under 1930-talet.²³²

Nyliberalismen uppfattar också pluralism och åsiktsfrihet som något positivt. Nyliberalismen utgår från individen och att hennes handlings- och valfrihet måste understödjas. Den nyliberala ideologin framställer, till skillnad från folkbibliotekets ideologi, marknaden som den bästa formen av styrningsmekanism för att tillgodose individens preferenser. Enligt nyliberalismen kan individen få de produkter hon efterfrågar om marknaden är fri (d.v.s. en privatiserad marknad med en så liten statlig inblandning som möjligt). Enligt nyliberalismen är alltså det bästa sättet att uppnå åsiktsfrihet och pluralism att upprätta en fri marknad där efterfrågan får styra utbudet.²³³

Om nyliberala företrädare fick bestämma hur biblioteket på bästa sätt skulle verka för åsiktsfrihet och pluralism så borde det medföra att folkbiblioteket privatiserades och därmed konkurrensutsattes. En nyliberal biblioteksidéologi skulle antagligen inte i första hand sträva efter att forma ett bibliotek som gjorde det möjligt för medborgaren att delta i demokratiska beslutsprocesser. Nyliberalismen är kritisk till demokratiska beslutssystem eftersom de kan hindra individens frihet.

Den viktigaste uppgiften för ett bibliotek som drevs av nyliberala idéer skulle rimligtvis vara att erbjuda den information som användarna efterfrågade. De nyliberala företrädarna anser att ingen människa är den andre lik och det betyder att individerna efterfrågar olika slags information vilket i sin tur innebär att pluralism uppnås. Utifrån nyliberala tankegångar skulle åsiktsfrihet uppnås på biblioteket genom att staten och dess myndigheter lämnade bibliotekets verksamhet åt marknaden och inte blandade sig i vad denna institution erbjöd för material.

I debatten är kritikerna oroliga över att det nyliberalt präglade GATS ska leda till att folkbiblioteket privatiseras och att driften ska hamna hos en politisk eller religiös organisation som vill presentera ett visst budskap. Kritikerna uppfattar därför GATS - och den privatisering som de anser kan bli en följd av detta avtal - som ett hot mot folkbibliotekets pluralism och åsiktsfrihet.²³⁴

Jag är, liksom kritikerna, mycket tveksam till att marknadsmekanismerna kan skapa pluralism och reell åsiktsfrihet. Denna tveksamhet grundar jag på vissa antaganden och åsikter. Att tjäna pengar tror jag är en mycket central drivkraft för individen i ett nyliberalt marknadssystem. Det betyder att individen vill sälja så många produkter eller tjänster som möjligt till högsta möjliga pris. Om man vill sälja många produkter eller tjänster gäller det att skapa produkter och tjänster som passar till många olika individer. Därför tror jag att det finns viss risk att man skapar produkter och tjänster som inte sticker ut och som är likriktade.²³⁵

Om man överför detta resonemang på biblioteksområdet skulle det betyda att biblioteken bara erbjöd sådant material som de kunde göra förtjänst på. Konsekvensen av detta skulle troligen

²³² Audunson 1996, s. 10, 34. Hansson 1998, s. 29.

²³³ Larsson 1997, s. 124-129.

²³⁴ Se t.ex. Häggström 2002a, s.14.

²³⁵ Detta resonemang stämmer givetvis bara till viss del eftersom individernas smak är olika. Det betyder att producenterna genom att skapa många olika sorters produkter och tjänster kan tillgodose fler individers smak och därmed sälja mer.

bli att biblioteket inte köpte in sådant material som bara efterfrågades av ett fåtal individer.²³⁶ Det skulle i sin tur innebära att bibliotekets utbud minskade. Ett marknadsanpassat biblioteket skulle ha ekonomisk lönsamhet som sitt grundläggande urvalskriterium och inte pluralism.

Det nyliberala marknadssystemet bygger på att olika aktörer konkurrerar med varandra. I en konkurrenssituation så tror jag att det finns det vinnare och förlorare.²³⁷ Det innebär att marknadssamhället är ett samhälle där vissa individer är över- och andra underordnade i förhållande till varandra. De individer som är överordnade har på olika vis makt över de underordnade och kan bestämma över dem.

Om denna argumentation överfördes på biblioteksområdet skulle det kunna betyda att vissa individer, organisationer eller företag genom sitt maktövertag kunde bestämma vilka åsikter som skulle få komma till tals på biblioteket och vilka som inte skulle få göra det. Ett nyliberalt bibliotekssystem skulle bygga på privat basis och därmed skulle det vara fritt fram för individer, organisationer eller ett företag med mycket makt att upprätta bibliotek. Om en individ, organisation eller ett företag på sitt bibliotek erbjuder sådant material som bara gynnar deras intressen är det tveksamt om dessa bibliotek står för åsiktsfrihet. Det största hotet mot åsiktsfriheten i ett nyliberalt bibliotekssystem skulle nog trots allt inte vara de individer, organisationer och företag som faktiskt upprättade bibliotek. Det största hotet mot biblioteket och åsiktsfriheten skulle nog vara att det inte skulle vara ekonomiskt intressant att driva ett bibliotek och att biblioteken och åsiktsfriheten p.g.a. det skulle bli lidande.

6.3 Individ, kollektiv och demokrati

Det finns många konfliktpunkter mellan den nyliberala ideologin och folkbibliotekets ideologiska identitet. De konfliktpunkter som tagits upp i diskussionen är frågan om huruvida det ska få förekomma avgifter eller inte på folkbiblioteket och vilka principer som ska styra folkbibliotekets verksamhet - pluralism, åsiktsfrihet eller marknadsmekanismer? De konfliktpunkter som beskrivits i diskussionen kan i hög grad hänföras till en grundläggande motsättning som finns mellan ideologierna.

Denna grundläggande motsättning är den skilda uppfattningen om individ och kollektiv. Folkbibliotekets ideologi innebär att det viktigaste är att tillgodose kollektiva och sociala värden. De individuella behoven har en underordnad betydelse.²³⁸ Detta synsätt står i stark kontrast till nyliberalismen som har individen som sin utgångspunkt. Enligt nyliberalismen ska individens valfrihet, handlingsfrihet, rättigheter och behov ställas främst. Statens enda existensberättigande är att upprätthålla individens rättigheter. Individen ställs alltså över kollektivet i den nyliberala ideologin.²³⁹

²³⁶ Att erbjuda en produkt eller en tjänst som få individer efterfrågar är många gånger inte ekonomiskt lönsamt men om individerna är beredda att betala ett högt pris för produkten eller tjänsten så kan det ändå vara inkomstbringande.

²³⁷ Det finns många ekonomer som inte skulle hålla med om detta påstående till fullo. Exempelvis hävdade Adam Smith (redan på 1700-talet) att ett ekonomiskt system som bygger på konkurrens och individens vinstintresse "såsom av en osynlig hand" leder till allmänhetens bästa. Eklund, Klas 1998. *Vår ekonomi. En introduktion till samhällsekonomin*, s. 97.

²³⁸ Audunson 1996, s. 36.

²³⁹ Larsson 1997, s. 124-125, 127.

En annan grundläggande motsättning mellan ideologierna (och som varit ett centralt tema i diskussionen) är de olika uppfattningarna om demokrati. Nyliberalismen anser att individens önsknings och behov bäst tillgodoses på en fri privat marknad som inte styrs av demokratiska majoritetsbeslut.²⁴⁰ Folkbibliotekets ideologi innebär att folkbiblioteket ska verka för demokratiska ideal – vilket t.ex. betyder att folkbiblioteket ska möjliggöra fri och jämlik tillgång till information och kultur, möjliggöra deltagande i samhälleliga beslutsprocesser och möjliggöra tillgång till det gemensamma kulturarvet oberoende av sociala och ekonomiska förutsättningar.²⁴¹

Vilket innehåll ska den ideologi ha som ska styra folkbiblioteket i framtiden? Vill vi att folkbiblioteket ska styras av nyliberalismens marknadsprinciper eller av folkbibliotekets ideologiska identitet? Finns det kanske en tredje väg för innehållet i den ideologi som ska styra folkbiblioteket?

7 Slutsatser

I det här kapitlet kommer jag att jämföra de resultat och slutsatser som jag kommit fram till i uppsatsen med tidigare forskning.

Många av de slutsatser som Shrybman kommer fram till i sin studie²⁴² liknar de resultat som framkommer i föreliggande uppsats. Shrybman anser att GATS målsättning att liberalisera tjänstehandeln innebär en strävan efter en fri marknad och en strävan att begränsa regeringens möjligheter att styra den offentliga tjänstesektorn genom politiska beslut och lagstiftning. Vidare menar han att GATS målsättning om liberalisering kommer i konflikt med bibliotekets intention att tillgodose generella samhällsmål och korrigera marknadsmisslyckanden. Om biblioteket lades under GATS och därmed själv blev en aktör på den fria marknaden skulle biblioteket inte längre kunna vara ett redskap för att komma tillrätta med orättvisor och ojämlikhet på marknaden.

I sin artikel *The Corporate Takeover of Libraries* drar Rikowski slutsatsen att GATS är en del av den globala kapitalismens agenda och att detta avtal kan komma att påverka biblioteket. Hon menar att GATS ingår i en process där den offentliga driften av biblioteket riskerar att tas över av företag, vilket står i konflikt med idén om att biblioteket finns till för att tillhandahålla service åt allmänheten.

Det är framförallt kritikernas åsikter som överensstämmer med Shrybmans och Rikowskis slutsatser. Kritikerna anser, liksom Shrybman och Rikowski, att GATS medför en maktförskjutningsprocess, där makt förflyttas från politikerna till marknaden och WTO. Politikerna har helt enkelt inte samma möjlighet att styra den offentliga tjänstesektorn genom politiska beslut och lagstiftning p.g.a. GATS. Kritikerna lägger bl.a. fram demokratiska argument för att inte folkbiblioteket ska läggas under GATS och därmed privatiseras. Kritikernas demokratiska argument stämmer väl överens med Shrybmans och Rikowskis ståndpunkter att biblioteket ska hållas utanför GATS eftersom de menar att biblioteket har till uppgift att tillgodose allmänhetens behov, generella samhällsmål och vara ett redskap för att korrigera orättvisor och ojämlikhet på marknaden.

²⁴⁰ Larsson 1997, s. 126, 128-129

²⁴¹ Hansson 1998, s. 29.

²⁴² *An Assessment of the impact of the General Agreement on Trade and Service on Policy, Programs and Law Concerning Public Sector Libraries.*

Förespråkarna gör en helt annan bedömning av GATS än Shrybman, Rikowski och kritikerna. Förespråkarna hävdar att GATS inte alls leder till privatisering av den offentliga tjänstesektorn – de menar att det är det enskilda WTO-medlemslandet som avgör vilka sektorer som ska privatiseras och inte WTO. Dessutom kvarstår medlemsländernas makt att stifta lagar och bestämma över tjänstesektorn. Enligt förespråkarna medför GATS alltså inte den maktförskjutningsprocess, där marknaden och WTO tar över allt mer makt från politikerna, som kritikerna, Rikowski och Shrybman påstår.

Nilsson och Audunson gör liknade slutsatser som kritikerna, Rikowski och Shrybman när det gäller den påstådda maktförskjutningsprocessen i samhället.²⁴³ Nilsson och Audunson nämner dock inte GATS som ett exempel på denna process.

Nilsson hävdar att globaliseringen utmanar det svenska välfärdssystemet. Hans beskrivning av globaliseringsbegreppet stämmer väl överens med framställningen om maktförskjutningsprocessen. Enligt Nilsson innebär globaliseringen att nationalstaten förlorar makt (t.ex. politisk överhöghet, rättsskipning, utrikespolitik, säkerhetspolitik och möjlighet att ta ut skatt) till förmån för ett globalt marknadssystem. I detta system får politikerna en funktion som endast går ut på att avreglera, harmonisera lagstiftning och undanröja hinder för fortsatt integration på den globala marknaden. Risken finns att globaliseringens tryck²⁴⁴ på välfärdsstaten och därmed också på den offentliga kultursektorn kan komma att hota det offentliga stödet till folkbiblioteket.

Audunson anser att det skedde en ideologisk förändring av den politiska dagordningen under 1980-talet. Denna ideologiska förändring berodde på att högerpartierna i många västeuropeiska länder fick ett allt större inflytande över politiken under denna period och det innebar t.ex. att statens roll som tillhandahållare av tjänster ifrågasattes och istället skulle tjänstesektorn i högre grad styras av marknadsmekanismer. Audunsons tes är ytterligare ett exempel på att det sker och har skett en maktförskjutningsprocess i samhället. Audunson menar att den ideologiska förändringen har fått konsekvenser för folkbiblioteket. Bl.a. har inställningen till avgifter och vilka principer som ska styra urvalet av böcker och annat material förändrats. Det är inte längre otänkbart att ta betalt för de tjänster som folkbiblioteket erbjuder och urvalsprinciperna styrs i större utsträckning av användarnas efterfrågan.

Slutligen vill jag åter nämna Shrybman och hans studie som ingående beskriver problematiken kring den paragraf i GATS som definierar vilka tjänster som kan och vilka som inte kan bli föremål för förhandling inom GATS. Denna paragraf är ett ofta återkommande inslag i debatten. Shrybman menar att paragrafen är otydlig och att bibliotekets verksamhet mycket väl kan bli föremål för förhandling. Kritikerna gör samma slutsats som Shrybman – paragrafen är otydlig och utgör inte någon garanti för att folkbiblioteket ska hållas utanför GATS. Förespråkarna är däremot övertygade om att offentligt tillhandahållna tjänster (däribland folkbibliotekets verksamhet) är undantagna från GATS-förhandlingarna.

²⁴³ Nilsson drar dessa slutsatser i sin bok med titeln *Kulturens vägar* och Audunson gör det i sin avhandling *Change processes in public libraries. A comparative project within an institutionalist perspective.*

²⁴⁴ Ett exempel på att globaliseringen innebär ett ökat tryck på välfärdsstaten är att nationalstatens skatteintäkter minskar p.g.a. företagens och kapitalets ökade rörlighet. Nilsson 1999, s. 464-465.

8 Sammanfattning

Syftet med den här uppsatsen har varit att undersöka den debatt som förts i Sverige som handlar om GATS möjlighet att påverka folkbiblioteket. Utifrån detta syfte har följande frågeställningar formulerats:

- 1) Vilka är debattörerna?
- 2) Vad är huvudinnehållet i debatten?
- 3) Vilken politisk ideologi ligger bakom GATS enligt debattörerna?

För att förstå syftet och frågeställningar satte jag in debatten i ett sammanhang och detta gjorde jag i kapitlet om den historiska bakgrunden. De två komponenter som var speciellt viktiga att beskriva var GATS och folkbiblioteket. GATS är ett handelsavtal inom WTO som styr handeln med tjänster. Folkbiblioteket placerade jag i en kontext som bl.a. utmärks av att folkbiblioteket befinner sig i spänningsfältet mellan statlig kulturpolitik och globalisering. Dessutom beskrev jag folkbibliotekets ideologiska identitet som i hög utsträckning kännetecknas av demokratiska ideal.

Uppsatsens urval av debattmaterial är hämtat från bibliotekstidskrifter eftersom det var där som debatten fördes. De tidskrifter som jag valde ut var *BiS*, *Ikoner*, *Biblioteksbladet*, *DIK-forum* och *Tidskrift för dokumentation*. Jag sökte i samtliga nummer mellan åren 1995 och 2003 i de angivna tidskrifterna. Totalt fann jag arton stycken olika debattartiklar som handlade om den specifika GATS/folkbiblioteksdebatten.

Den metod som används är innehållslig idéanalys vilken är en form av idé- och ideologianalys. Uppsatsen berör frågor om ideologi och därför var denna metod lämplig.

Debattör- och debattinnehållspresentationen inleds med information om debattörerna. Det är elva debattörer som yttar sig i debatten. De flesta debattörerna gör sina debattinlägg som representanter för en organisation eller ett parti. Jag delade in debattörerna i tre olika grupper utifrån den position som debattören företräder i debatten. De tre grupperingarna är *politiker och myndigheter*, *individer och organisationer inom bibliotekssektorn* och *intresseorganisationer*. Utöver denna gruppindelning gjorde jag även en uppdelning mellan de debattörer som uppfattar GATS som ett hot mot folkbiblioteket och de som inte gör det. Alla debattörerna i grupperingarna individer och organisationer inom bibliotekssektorn och intresseorganisationer uppfattar GATS som ett potentiellt hot mot folkbiblioteket. Debattörerna i grupperingen politiker och myndigheter uppfattar inte GATS som något hot mot folkbiblioteket. De debattörer som uppfattar GATS som ett hot benämns som *kritikerna* och de debattörer som inte uppfattar GATS som ett hot kallas för *förespråkarna*. Merparten av debattörerna är kritiker.

Jag strukturerade debattens innehåll utifrån tre teman. Det första temat handlar om vilka tjänster som kan och vilka som inte kan bli föremål för diskussion inom ramen för GATS. Förespråkarna hävdar att GATS inte berör den offentliga sektorn och därmed skulle inte det svenska folkbiblioteket kunna bli en verksamhet som ingick i GATS-förhandlingarna. Många av kritikerna är mycket tveksamma till att det bara skulle vara den privata sektorn som är förhandlingsbar inom GATS och gör gällande att GATS definition på vilka tjänster som är förhandlingsbara inte utesluter folkbiblioteket.

Det andra temat handlar om huruvida GATS och GATS-förhandlingarna är demokratiska eller inte. Kritikerna menar att GATS på olika vis är odemokratiskt. T.ex. anser de att GATS medför att allt mer makt flyttas från de folkvalda politikerna till de transnationella företagen. Förespråkarna uppfattar däremot inte GATS som något destruktivt för demokratin. Dessa debattörer gör bl.a. gällande att det är de enskilda länderna som förhandlar inom GATS och inte transnationella företag.

Det tredje temat rör frågan om GATS utgör ett hot eller inte för folkbiblioteket? Kritikerna anger en rad hot som GATS skulle kunna medföra för folkbiblioteket. Bl.a. skulle GATS kunna utgöra ett hot mot folkbibliotekets offentliga drift och folkbibliotekets elektroniska tjänster skulle kunna vara hotade, likaså bibliotekariernas utbildningskompetens. Därtill kan GATS leda till att folkbiblioteket blir tvunget att privatisera sin verksamhet och det skulle utgöra ett hot mot folkbibliotekets demokratiska ideal som slår fast att alla medborgare ska ha tillgång till ett bra bibliotek vars tjänster i princip ska vara gratis. Förespråkarna menar att folkbiblioteket inte alls är hotat av GATS. Politikerna hävdar att det är det enskilda landet som avgör vilken sektor som ska privatiseras och att det inte är något som GATS kan avgöra. Sverige har dessutom en bibliotekslag som förbjuder folkbiblioteken att ta ut avgifter för sina boklån. Denna lag fastställer också en rad skyldigheter som stat, landsting och kommun har för biblioteksverksamheten. Dessa skyldigheter upphävs inte av GATS.

Efter att jag presenterat debattörerna och beskrivit innehållet i debatten gick jag över till att besvara frågeställningen om vilken politisk ideologi som ligger bakom GATS enligt debattörerna? Den politiska ideologi som bäst överensstämmer med kritikernas beskrivning av GATS är nyliberalismen. Den nyliberala politiska ideologin har som målsättning att avreglera och privatisera offentlig verksamhet och för den kvarvarande offentliga sektorn vill man införa marknadsliknande metoder. Denna målsättning är mycket lik kritikernas beskrivning av GATS och dess konsekvenser. Det finns även en koppling mellan kritikernas beskrivning av GATS konsekvenser för demokratin och den nyliberala ideologins uppfattning om demokrati. I det nyliberala utopiska samhället har marknaden tagit över de folkvalda politikernas makt och det är precis detta som kritikerna anser att GATS medför.

Förespråkarna gör en helt annan bedömning av GATS och dess konsekvenser än vad kritikerna gör. Det är uppenbart att förespråkarnas beskrivning av GATS inte överensstämmer med innehållet i den nyliberala ideologin. Förespråkarna anser inte att GATS medför avreglering eller privatisering och inte heller att avtalet berör den offentliga sektorn. De menar att det WTO-medlemsländernas självbestämmanderätt över tjänstesektorn kvarstår. Att det enskilda landet har sin självbestämmanderätt kvar borde betyda att GATS inte förorsakar den maktförskjutning (från politikerna till marknaden och WTO) som kritikerna påstår och att GATS därför inte utgör något hot mot demokratin.

Förespråkarna binder alltså inte samman GATS med den nyliberala ideologin. Det går däremot att göra kopplingar mellan den reformistiska socialismen och företrädarnas beskrivning av GATS, men dessa kopplingar är otydliga. Enligt företrädarna slås det fast i GATS att de enskilda länderna har rätt att reglera tjänstesektorn. Det innebär att GATS inte står i vägen för en politisk styrning av näringslivet och det innebär i sin tur att GATS i det här avseendet är förenlig med en reformistisk socialistisk politik. En annan koppling mellan företrädarnas uppfattning om GATS och den reformistiska socialismen är en accepterande inställning till blandekonomi. Företrädarna skriver inte att GATS är positiv till statligt ägande och statlig styrning, men de menar att GATS inte kan tvinga länder att privatisera sina tjänstesektorer. Följaktligen är GATS förenligt med blandekonomi. Det går med andra ord att

uppfatta likheter mellan förespråkarnas beskrivning av GATS och den reformistiska socialismen, men det går som sagt inte att fullständigt avgöra vilken ideologi som förespråkarna anser ligger bakom GATS.

I diskussionen resonerar jag kring förhållandet mellan folkbibliotekets ideologiska identitet och nyliberalismen – om det finns konfliktpunkter och/eller samstämmighet mellan ideologierna. Jag använder material från debatten för att belysa och klargöra ideologiernas relation till varandra. Diskussionen är strukturerad runt två teman. Det första temat handlar om huruvida det ska förekomma avgifter eller inte på folkbiblioteket. Enligt folkbibliotekets ideologi får det inte förekomma avgifter på folkbiblioteket eftersom det skulle strida mot folkbibliotekets demokratiska syfte. Utifrån nyliberalismen är det inte fel att införa avgifter på folkbiblioteket då folkbiblioteket borde konkurrensutsättas på en fri marknad utan statligt stöd. Folkbiblioteket skulle därmed vara tvunget att ta betalt för sina tjänster för att kunna fortsätta att existera. I debatten är både kritikerna och förespråkarna ense om att folkbibliotekets basala tjänster ska vara avgiftsfria.

Det andra temat handlar om vilka principer som ska styra folkbibliotekets verksamhet – pluralism, åsiktsfrihet eller marknadsmekanismer? Enligt folkbibliotekets ideologi ska folkbibliotekets verksamhet styras av pluralism och åsiktsfrihet och det är demokratiska motiv som ligger till grund för denna ståndpunkt. Nyliberalismen uppfattar också pluralism och åsiktsfrihet som något positivt, men enligt denna ideologi så uppnås dessa värden bäst på en fri marknad där efterfrågan får styra utbudet. Kritikerna är skeptiska till marknadslösningar för folkbiblioteket och menar att ett privat folkbibliotekssystem skulle kunna resultera i minskad pluralism och åsiktsfrihet, eftersom ett sådant system skulle kunna innebära att driften av folkbiblioteket hamnade hos en organisation eller ett parti som bara vill framföra ett visst religiöst eller politiskt budskap.

I slutsatskapitlet jämför jag uppsatsens resultat och slutsatser med tidigare forskning. Mycket av slutsatserna i den tidigare forskningen (d.v.s. den tidigare forskning som omnämns i den här uppsatsen) stämmer överens med de slutsatser som kritikerna gör. Kritikerna uppfattar GATS som ett hot mot folkbiblioteket och denna ståndpunkt återfinns även i den tidigare forskningen. I den tidigare forskningen finns flera exempel på att det sker och har skett en maktförskjutningsprocess i samhället – från de folkvalda politikerna till marknaden och WTO. Kritikerna omnämner denna maktförskjutningsprocess i debatten. Förespråkarna hävdar däremot att GATS inte medför något hot mot folkbiblioteket och att WTO och GATS inte innebär en förskjutning av makt.

Referenslista

- Attac (1995). *GATS-avtalet på svenska. Allmänna tjänstehandelsavtalet inom WTO från 1994/1995*. <http://www.attac.nu/files/gats-sve.pdf> [2004-04-28]
- Attac. *Attac Sverige. Programförklaring*. <http://www.attac.nu/index.php?sc=113,3> [2004-04-27]
- Attac. *Våra frågor*. <http://www.attac.nu/index.php?sc=121,1> [2004-04-27]
- Audunson, Ragnar (1996). *Change processes in public libraries. A comparative project within an institutionalist perspective*. Oslo: Högskolan Oslo.
- Berglund, Grim (1999-12-02). *Helsingborgs Dagblad*, s. 14.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.
- Bonniers Lexikon 23 Ordbok* (1991). Györki, Irené & Sjögren, Peter. Förlagsdirektör Wivall, Per. 5: e uppl. Stockholm: Bonnier Lexikon AB.
- DIK (2003-12-07). *DIK: s stadgar*. <http://www.dik.se/> [2004-04-28]
- EBLIDA (2002-11-13). *EBLIDA statement on the WTO GATS negotiations. Libraries and trade in service*. http://www.eblida.org/position/GATS_Statement_Nov02.htm [2004-04-27]
- EBLIDA. *European Bureau of Library, Information and Documentation Associations. Lobbying for Archives and Libraries*. <http://www.eblida.org/> [2004-04-27]
- Eklund, Klas (1998). *Vår ekonomi. En introduktion till samhällsekonomin*. 7: e uppl. Stockholm: Prisma.
- Forum Syd (2001). *Världshandelsorganisationen WTO - bakgrund och organisation*. <http://web.forumsyd.se/Arkiv/uploaded/fokus2001wto.pdf> [2004-04-27]
- Forum Syd (2003). *GATS – WTOs avtal om handel med tjänster*. http://web.forumsyd.se/Arkiv/uploaded/grund_gats.pdf [2004-04-27]
- Föreningen Bibliotek i Samhälle (2000). *Program för föreningen Bibliotek i Samhälle*. <http://www.foreningenbis.org/prog.html> [2004-04-26]
- Föreningen Bibliotek i Samhälle. *Tidskriften BiS*. <http://www.foreningenbis.org/tidskr.html> [2004-04-26]
- Föreningen Bibliotek i Samhälle. *Vad är BiS?* <http://www.foreningenbis.org/> [2004-04-26]
- Hansson, Joacim (1998). *Om folkbibliotekets ideologiska identitet. En diskursstudie*. Göteborg: Valfrid.

- Hansson, Joacim (2001-10-16). *Om folkbibliotekets ideologiska identitet. En diskursstudie*. www.hb.se/bhs/personal/joacim/JHABSTR.HTM [2004-05-25]
- Hunt, Fiona. *Fiona Hunt. Information Literacy Librarian*. http://www.zu.ac.ae/library/Fiona_Hunt.htm [2004-04-26]
- IFLA (2004-04-23). *More about IFLA*. <http://www.ifla.org/III/intro00.htm> [2004-04-27]
- IFLA. *About IFLA*. <http://www.ifla.org/III/index.htm> [2004-04-27]
- Information for Social Change. *Seizing the Time*. <http://libr.org/ISC/who.html> [2004-06-11]
- Jonsson, Bosse (2003). *Medborgaren och marknaden. Pedagogisk diskurs för folkbiblioteket*. Linköping: Institutionen för beteendevetenskap.
- Kommerskollegium. *Kommerskollegium. Om oss*. http://www.kommers.se/page_disp.asp?node=1 [2004-04-25]
- Larsson, Reidar (1997). *Politiska ideologier i vår tid*. 6: e uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Liedman, Sven-Eric (1993). *Från Platon till kommunismens fall*. 11: e uppl. Stockholm: Bonnier Alba AB.
- Nilsson, Kjell. *Kjell Nilsson, chef för BIBSAM*. <http://www.kb.se/bibsam/kjell/nilsson.htm> [2004-04-26]
- Nilsson, Sven (1999). *Kulturens vägar*. Bjärnum: Polyvalent AB.
- Rikowski, Ruth (2002). GATS: private affluence and public squalor? Implications for libraries and information. *Public Library Journal* no. 17, s. 73-76.
- Rikowski, Ruth (2002). Takeover by stealth? *Public Library Journal* no. 17, s. 48-50.
- Rikowski, Ruth (2003). The Corporate Takeover of Libraries. *Information for Social Change* no. 14, s. 51.
- Rikowski, Ruth. *Läsa, skriva och publicera*. www.foreningenbis.org/Word/Rikowskisve.doc [2004-06-10]
- Shrybman, Steven (2001). *An Assessment of the impact of the General Agreement on Trade and Service on Policy, Programs and Law Concerning Public Sector Libraries*. www.cla.ca/resources/gats.pdf [2004-05-05]
- SKTF (2003). *SKTF: s stadgar*. <http://www.sktf.se/medlemskap/stadgar/stadgar2003.pdf> [2004-04-28]
- SKTF. *Det här är SKTF!* <http://www.sktf.se/omsktf/index.asp> [2004-04-28]

Socialdemokraterna (2001). *Partiprogram för Socialdemokraterna antaget vid partikongressen 2001*.
[http://www.sap.se/sapobj.nsf/0/6BFC6D32F5ED9AF7C1256EF6004551CA/\\$file/partiprogram.pdf](http://www.sap.se/sapobj.nsf/0/6BFC6D32F5ED9AF7C1256EF6004551CA/$file/partiprogram.pdf) [2004-04-25]

Socialdemokraterna (2004-04-06). *Biografi*. <http://www.regeringen.se/sb/d/1165/a/14324> [2004-04-25]

Socialdemokraterna (2004-04-23). *CV för Leif Pagrotsky*.
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/87/21/636b34ef.pdf> [2004-04-25]

Socialdemokraterna. *Kultur*. <http://www.sap.se/> [2004-04-25]

Svensk Biblioteksförning. *Om Svensk Biblioteksförning*.
<http://www.sab.se/organisation/index.html> [2004-04-27]

Utrikesdepartementet (2003-07-18). *Avtalen i WTO – GATT, GATS & TRIPS*.
<http://www.regeringen.se/sb/d/2654/a/14545> [2004-04-27]

Utrikesdepartementet (2003). *GATS – WTO: s avtal för handel med tjänster*.
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/24/59/0f3818f8.pdf> [2004-04-27]

World Trade Organization (2003). *Understanding the WTO*.
http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/understanding_e.pdf [2004-04-27]

World Trade Organization (2003). *World Trade Organization. The World Trade Organization*. http://www.wto.org/english/res_e/doload_e/inbr_e.pdf [2004-04-27]

World Trade Organization. *GATS explained*.
http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm6_e.htm [2004-04-27]

Källförteckning- undersökta artiklar

Bibliotek i Samhälle (2002). Remissvar från Bibliotek i Samhälle (BiS) på Kommerskollegiums Remisshandling, 2002-10-25, om nya svenska tjänsteliberaliseringar. *Bibliotek i Samhälle* nr. 4, s. 9-10.

DIK-forum [LEDARE] (2002). Varför berörs arkiven, biblioteken och museernas av WTO? Svaret är GATS. *DIK-forum* nr. 17, s. 3.

Eriksson, Annika (2003). GATS efter Cancun. *Biblioteksbladet* nr. 9, s. 23.

Hunt, Fiona (2001). WTO – ett hot mot offentliga bibliotek. *Bibliotek i Samhälle* nr. 3, s. 17-18.

Hunt, Fiona (2002). Vaksamhet krävs! *Bibliotek i Samhälle* nr. 1, s. 10-12.

Hägström, Britt-Marie (2002). DIK om WTO och GATS. *Bibliotek i Samhälle* nr. 3, s. 14.

Häggström, Britt-Marie (2002). Debatten om GATS måste bygga på fakta – inte tro. *DIK-forum* nr. 18, s. 11.

Häggström, Britt-Marie (2003). Det finns skäl till misstro. *DIK-forum* nr. 1, s. 21.

Jansson, Ove (2002). bis frågade DIK och SKTF om GATS. *Bibliotek i Samhälle* nr. 2, s. 10.

Karlsson, Lars-Olof (2002a). Fem skäl för en biblioteksarbetare att se upp med GATS. *Bibliotek i Samhälle* nr. 4, s. 6.

Karlsson, Lasse (2002b). GATS – en nyliberal projektil mot välfärdssamhället! *Bibliotek i Samhälle* nr. 1, s. 6-9.

Karlsson, Lasse (2003). GATS-nytt. *Bibliotek i Samhälle* nr. 2, s. 5.

Myrstener, Mats (2002). Demokratiska aspekter handelshinder? *Bibliotek i Samhälle* nr. 2, s. 9-10.

Nilsson, Kjell (2002). WTO, GATS och hoten mot de offentliga biblioteken. *Ikoner* nr. 5, s. 9-11.

Pagrotsky, Leif (2001). Vi gör inga åtaganden som inverkar på våra folkbibliotek. *Bibliotek i Samhälle* nr. 4, s. 7.

Rentzhog, Magnus (2003). GATS: Inga krav på privatisering av offentliga tjänster. *DIK-forum* nr. 1, s. 21.

Stenlund, Annika (2003). Frihandel hotar biblioteken. *Biblioteksbladet* nr. 1, s. 13.

Ulvskog, Marita (2001). ”Vi kommer att försvara svensk bibliotekspolitik”. *Bibliotek i Samhälle* nr. 4, s. 6.